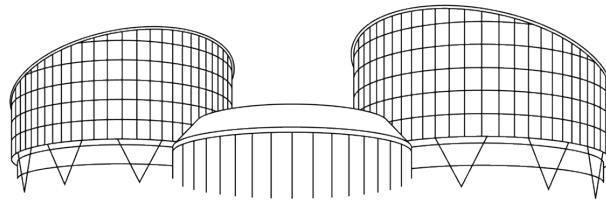

RADA EUROPY
EUROPEJSKI TRYBUNAŁ PRAW CZŁOWIEKA

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

1959 · 50 · 2009

CZWARTA SEKCJA

SPRAWA ORCHOWSKI przeciwko POLSCE

(Skarga nr 17885/04)

WYROK

STRASBURG

22 października 2009

OSTATECZNY

22/01/2010

Wyrok ten stał się ostateczny zgodnie z warunkami określonymi przez art. 44 ust. 2 Konwencji.
Wyrok ten podlega korekcie wydawniczej.

W sprawie Orchowski przeciwko Polsce,

Europejski Trybunał Praw Człowieka (Czwarta Sekcja) zasiadając jako Izba składająca się z:

Nicolas Bratza - *Przewodniczący*,
Lech Garlicki
Giovanni Bonello
Ljiljana Mijović
David Thór Björgvinsson
Ledi Bianku
Mihai Poalelungi - *Sędziowie*,
i Lawrence Early - *Kancierz Sekcji*,

Po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w dniu 13 października 2009 roku
Wydaje następujący wyrok, który został przyjęty w tym dniu:

POSTĘPOWANIE

1. Sprawa wywodzi się ze skargi (nr 17885/04) wniesionej przeciwko Rzeczypospolitej Polskiej do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka na podstawie artykułu 34 Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności („Konwencja”), przez obywatela polskiego Pana Krzysztofa Orchowskiego („skarżący”) w dniu 11 maja 2004 roku.
2. Skarżący był reprezentowany przez Panią K. Burską, prawnika wykonującego praktykę w Kobierzycach. Rząd Polski („Rząd”) był reprezentowany przez swojego pełnomocnika Pana Jakuba Wołasiewicza z Ministerstwa Spraw Zagranicznych.
3. Skarżący w szczególności zarzucił, iż warunki bytowe panujące w zakładach karnych, w których odbywał karę pozbawienia wolności doprowadziły do jego niehumanitarnego i poniżającego traktowania sprzecznego ze standardami wynikającymi z Artykułu 3 Konwencji. Trybunał uznał jednocześnie za zasadne, rozważenie z urzędu kwestii dotyczącej spełnia przez Polskę wymogów wynikających z Artykułu 8 Konwencji w odniesieniu do problemu przeludnienia *vis-à-vis* prawa skarżącego do poszanowania jego integralności fizycznej i psychicznej oraz jego prawa do prywatności i ochrony jego prywatnej przestrzeni.
4. W dniu 30 marca 2007 roku Przewodniczący Czwartej Sekcji Trybunału podjął decyzję o powiadomieniu Rządu Polskiego o wpłynięciu skargi. Zgodnie z postanowieniami Artykułu 29 ust. 3 Konwencji, wydano decyzję również o łącznym zbadaniu meritum skargi i jej dopuszczalności.

FAKTY

I. OKOLICZNOŚCI SPRAWY

5. Skarżący, Pan Krzysztof Orchowski, jest obywatelem polski, który urodził się w 1971 roku i obecnie odbywa karę pozbawienia wolności w Areszcie Śledczym we Wrocławiu.

A. Warunki pozbawienia wolności skarżącego

6. Do czasu zakomunikowania niniejszej sprawy Rządowi Polskiemu, skarżący przebywał w 4 różnych zakładach karnych (patrz paragrafy 8-45 poniżej). W dniu 26 kwietnia 2007 roku skarżący został przeniesiony do Zakładu Karnego w Kamińsku, a stamtąd, w dniu 3 lipca 2007 roku, do Aresztu Śledczego w Gdańsku. Następnie w dniu 13 lutego 2008 roku, skarżącego przeniesiono do Zakładu Karnego w Goleniowie. W bliżej nieokreślonym terminie, pod koniec 2008 roku, skarżący został przetransportowany do Aresztu Śledczego Warszawa - Mokotów w Warszawie. Ostatecznie, 13 lutego 2009 roku, skarżący skierowany został do Zakładu Karnego we Wrocławiu, gdzie nadal przebywa.
7. Oświadczenia stron dotyczące warunków pozbawienia wolności skarżącego przed kwietniem 2007 roku są w znacznej mierze ze sobą sprzeczne. Rząd nie poczynił żadnych uwag co do pozbawienia skarżącego wolności po tym terminie, z wyjątkiem okresu, kiedy skarżący przebywał w Zakładzie Karnym w Goleniowie.

1. Areszt Śledczy w Słupsku

(a) Fakty bezsporne

8. Od 5 września do 11 grudnia 2003 roku, od 30 grudnia 2004 roku do 11 lutego 2005 roku, od 19 lipca do 2 grudnia 2005 roku oraz od 20 grudnia 2005 roku do 6 marca 2006 roku skarżący przebywał w Areszcie Śledczym w Słupsku.
9. Pozbawieni wolności, przebywający w Areszcie Śledczym w Słupsku, mieli prawo do jednogodzinnych ćwiczeń na świeżym powietrzu, na jednym z dwóch dziedzińców o wymiarach odpowiednio: 267 m² i 141 m². Grupy więźniów liczące odpowiednio - 30 i 17 osób przebywały na dziedzińcach w tym samym czasie. W Areszcie Śledczym skarżący miał dostęp do telewizji oraz pokoju rozrywki, dwa razy w tygodniu po dwie godziny. Mógł oglądać telewizję lub grać w tenisa stołowego.

(b) Fakty sporne

(i) Rząd

10. Rząd stwierdził, że podczas pierwszego pobytu skarżącego w Areszcie Śledczym w Słupsku (od 5 września do 11 grudnia 2003 roku) przebywał on w sześciu różnych celach. Rozmiar tych cel wahał się pomiędzy 8 a 27 m², a stopień zaludnienia w celi zmieniała się od 1 do 6 osób. W każdym przypadku, powierzchnia przypadająca na jedną osobę wynosiła pomiędzy 3 a 13 m².
11. Odnośnie pozostałych okresów pozbawienia skarżącego wolności, Rząd stwierdził, że Areszt Śledczy w Słupsku nie posiadał żadnych zapisów dotyczących zakwaterowania skarżącego lub liczby więźniów przypisanych do każdej celi. Wskazano, iż nie było możliwe prowadzenie rejestrów, ponieważ liczba więźniów przypisana do konkretnej celi zmieniała się bardzo często, nawet kilka razy dziennie.
12. Rząd przyznał istnienie przeludnienia w Areszcie Śledczym w Słupsku w czasie, gdy skarżący tam przebywał. Ponadto, Rząd stwierdził, że dyrektor Aresztu

- Śledczego był zobowiązany regularnie informować właściwych sędziów penitencjarnych o tym, że osobom pozbawionym wolności przysługiwała powierzchnia mniejsza niż ustawowe 3 m² na osobę.
13. Rząd stwierdził także, że więźniom przysługiwało prawo do jednego gorącego prysznica przynajmniej raz w tygodniu. Pomieszczenie z prysznicami w Areszcie Śledczym w Słupsku, było w tym czasie wyposażone w dwanaście słuchawek prysznicowych. Więźniowie brali prysznic w grupach po dwunastu.
 14. Pomiędzy lipcem 2003 roku a lutym 2006 roku Państwowy Inspektorat Sanitarny w Słupsku przeprowadził pięć inspekcji w Areszcie Śledczym w Słupsku. Rząd nie przedstawił żadnych informacji co do wyników tych inspekcji. Zauważył, że cele były dezynfekowane raz w tygodniu. Co więcej, co miesiąc wystarczająca ilość środków czystości i środków higieny była rozprowadzana pomiędzy pozbawionych wolności. Więźniom raz w tygodniu wymieniano bieliznę, natomiast buty i ubrania - tak często, jak było to konieczne. Pościel była prana co dwa tygodnie. Więźniowie spożywali posiłki w swoich celach.
 15. Cele, w których przebywał skarżący były dobrze oświetlone i wietrzone. Były utrzymane w dobrym stanie, ponieważ kilka lat wcześniej zostały odremontowane.

(ii) Skarżący

16. Skarżący stwierdził, że w jego celi w czasie pierwszego pobytu w Areszcie Śledczym w Słupsku miała powierzchnię 17 m² i przebywało w niej dziesięciu więźniów, w tym skarżący (1,7 m² na osobę).
17. Oficjalne statystyki uzyskane przez prawnika skarżącego od Kierownika Zespołu Prasowego i Komunikacji Społecznej w Biurze Dyrektora Generalnego Służby Więziennej zawierały następujące dane. Przeludnienie (stopień, w którym liczba więźniów przewyższa maksymalną pojemność konkretnego zakładu karnego) w Areszcie Śledczym w Słupsku podczas pierwszego zatrzymania skarżącego wynosiło 11%, podczas drugiego zatrzymania - 3%, podczas trzeciego zatrzymania - 14 %, zaś podczas czwartego zatrzymania - blisko 4%.

2. Więzienie w Sztumie

(a) Fakty bezsporne

18. Od 12 grudnia 2003 r. do 28 stycznia 2004 r., od 23 do 29 marca 2006 r., od 22 czerwca do 2 sierpnia 2006 r. oraz od 30 sierpnia 2006 r. do 18 października 2006r., skarżący przebywał w więzieniu w Sztumie.

(b) Fakty dyskusyjne

(i) Rząd

19. Rząd stwierdził, że podczas pozbawienia skarżącego wolności w Zakładzie Karnym w Sztumie przebywał on w ośmiu różnych celach. Każda z tych cel miała ponad 6,5 m² powierzchni, a liczba osób w nich przebywających wahała się od jednej do trzech, w tym- skarżący. Przez większość czasu powierzchnia przypadająca na jedną osobą wynosiła pomiędzy 3,2 a 3,5 m². Jednakże, od 30 sierpnia do 18 października 2006 roku skarżący został przydzielony do celi nr 295, której powierzchnia wynosiła

- 6,6 m² i była dzielona przez trzech więźniów, w tym skarżącego. W tej konkretnej celi, powierzchnia przypadająca na jedną osobę nie przekraczała 2,2 m². Z drugiej strony Rząd podkreślił, że pomiędzy 13 grudnia 2003 roku i 28 stycznia 2004 roku, 23 i 29 marca 2006 roku oraz 22 czerwca i 2 sierpnia 2006 roku, warunki życia zapewnione skarżącemu w Zakładzie Karnym w Sztumie były w zgodzie ze standardami krajowymi.
20. W właściwym czasie miały miejsce cztery inspekcje sanitarne (9 grudnia 2003 roku i 9 marca, 9 czerwca i 11 listopada 2006 roku). Inspekcje nie wykryły żadnych nieprawidłowości. Ciele w Zakładzie Karnym w Sztumie były czyste, wystarczająco wietrzone i oświetlone oraz w dobrym stanie ogólnym.
 21. Więźniom przysługiwał przynajmniej jeden gorący prysznic na tydzień, wchodzili oni do pomieszczenia z prysznicami w grupach liczących maksymalnie dwadzieścia pięć osób.
 22. Skarżący miał dostęp do pokoju dziennego dla więźniów, gdzie mógł oglądać telewizję lub grać w gry oraz do pomieszczenia sportowego o powierzchni 476 m², gdzie mógł grać w siatkówkę i uprawiać inne sporty. Dodatkowo, więźniowie mieli prawo do jednogodzinnych ćwiczeń na świeżym powietrzu, na jednym z czterech dziedzińców. Dwa z wyżej wymienionych dziedzińców miały odpowiednio 1800 i 1200 m² powierzchni. Ścieżki spacerowe w obrębie tych dziedzińców miały odpowiednio 136 i 108 m długości i dwa metry szerokości. Kolejne dwa dziedzińce miały po 500m² powierzchni. Ścieżki spacerowe w obrębie tych dziedzińców miały 56 m długości i dwa metry szerokości. Ćwiczenia na świeżym powietrzu odbywały się w grupach liczących maksymalnie czterdziestu więźniów.
 23. Posiłki w Zakładzie Karnym w Sztumie były podawane 3 razy dziennie do celi. W porze obiadu więźniowie otrzymywali gorący posiłek. Jedzenie serwowane w więzieniu było smaczne i o dobrej wartości odżywczych.

(ii) *Skarżący*

24. Skarżący wykazał, że podczas pierwszego pobytu w Zakładzie Karnym w Sztumie jego cela miała powierzchnię 24 m² i była dzielona przez dziewięciu więźniów, w tym skarżącego (2,6 m² na osobę). Podczas drugiego pobytu w Zakładzie Karnym w Sztumie skarżący przebywał w celi nr 394, oddział IV, która miała 9m² powierzchni i była dzielona przez cztery osoby, w tym skarżącego (2,25 m² na osobę).
25. Zgodnie z oficjalnymi statystykami zdobytymi przez prawnika skarżącego z Biura Dyrektora Generalnego Służby Więziennej, wskaźnik przełudnienia w Zakładzie Karnym w Sztumie wynosił blisko 10% podczas pierwszego pobytu skarżącego, 20% podczas drugiego i trzeciego pobytu skarżącego oraz blisko 25% podczas czwartego pobytu w tej jednostce.

3. *Areszt Śledczy w Gdańsku*

(a) Fakty bezsporne

26. Od 28 stycznia do 15 kwietnia 2004 roku, od 10 marca do 19 lipca 2005 roku, od 2 do 20 grudnia 2005 roku, od 10 maja do 6 czerwca 2006 roku, od 2 do 30 sierpnia 2006 roku od 18 października 2006 roku do 13 lutego 2007 roku i od 3 lipca 2007 roku do 13 lutego 2008 roku skarżący przebywał w Areszcie Śledczym w Gdańsku.

(b) Fakty sporne

(i) Rząd

27. Rząd stwierdził, że podczas pozbawienia skarżącego wolności w Areszcie Śledczym w Gdańsku skarżący przebywał w dwudziestu trzech różnych celach. Każda z tych cel miała od 5,5 do 24,5m² powierzchni. Rząd oświadczył, że wskaźnik zaludnienia (liczba więźniów w celi i powierzchnia przypadająca na osobę) podczas dwóch pierwszych okresów pobytu skarżącego w Areszcie Śledczym w Gdańsku nie został zarejestrowany.
Podczas trzeciego, czwartego, piątego i szóstego okresu pozbawienia wolności liczba współsadzonych wahała się w granicach od 2 do 6. Wówczas, powierzchnia przypadająca na osobę wynosił niewiele ponad 3 m². Jakkolwiek, przez 20 dni w maju 2006 roku i przez 20 dni w sierpniu 2006 roku, skarżący dzielił celę z czterema osobami, a powierzchnia przypadająca na jedną osobę wynosiła 2.8 m². Co więcej, liczba współwięźniów, z którymi przebywał skarżący w czasie jednego tygodnia pomiędzy majem a czerwcem 2006 roku nie została zarejestrowana.
28. Rząd przyznał fakt, że w odpowiednim czasie, areszt śledczy borykał się z problemem przeludnienia. W dniu 19 czerwca i 13 września 2006 roku dyrektor zdecydował o ograniczeniu powierzchni przypadającej na jedną osobę do poziomu niższego od ustawowej normy przewidzianej prawem, która wynosiła 3 m². Za każdym razem, właściwy sędzia penitencjarny był należycie informowany o zaistniałej sytuacji.
Z drugiej strony, Rząd przedłożył pismo z administracji Aresztu Śledczego w Gdańsku z dnia 19 grudnia 2007 roku, w którym stwierdzono, iż w bliżej nieokreślonym czasie skarżący został przydzielony do celi o powierzchni prawie 6,5 m², która dzielił tylko z jednym więźniem.
29. Rząd nie przedstawił żadnych innych informacji na temat wskaźnika przeludnienia odnotowanego w Areszcie Śledczym w Gdańsku podczas pobytu skarżącego w okresie od 3 lipca 2007 roku do 13 lutego 2008 roku.
30. We właściwym czasie Rejonowa lub Okręgowa Stacja Sanitarno-Epidemiologiczna w Gdańsku przeprowadziła piętnaście inspekcji sanitarnych: jedną w 2004 roku, cztery w 2005 roku, pięć w 2006 roku oraz pięć do maja 2007 roku. Cele były czyste, odpowiednio wietrzone i oświetlone.
31. Skarżący mógł brać co najmniej jeden gorący prysznic na tydzień. Liczba osób pozbawionych wolności, mających dostęp do pomieszczenia z prysznicami, była równa ilości słuchawek prysznicowych znajdujących się w danej jednostce. Pościel zwykle była zmieniana raz na dwa tygodnie lub częściej, jeżeli uznano to za konieczne.
32. Skarżący miał prawo do jednogodzinnych ćwiczeń na świeżym powietrzu w grupie trzydziestu osób, na jednym z czterech dziedzińców. Powierzchnia dziedzińców wahała się od 36 do 101 m².
33. Posiłki były podawane trzy razy dziennie w celi. Były smaczne i o dobrej wartości odżywczej. Gorący posiłek był zawsze podawany w porze obiadowej.

(iii) Skarżący

34. Skarżący twierdził, że Areszt Śledczy w Gdańsku był przeludniony.
35. W związku z tym twierdzeniem skarżący przedstawił kopię dokumentu, który został wydany przez administrację Aresztu Śledczego w Gdańsku i zawierał wykaz cel, w których przebywał skarżący. Historia przenoszenia skarżącego w obrębie

aresztu śledczego, przede wszystkim numery cel i daty umieszczania skarżącego w aresztach, jest zgodna z danymi przedstawionymi przez Rząd. Dokument przedłożony przez skarżącego zawierał również informacje, których nie było w dokumentacji przedłożonej przez Rząd, a mianowicie wskaźnik przeludnienia cel, w których przebywał skarżący podczas dwóch pierwszych okresów jego pozbawienia wolności.

36. Według zamieszczonych w powyższym dokumencie informacji wynikało, iż od 11 do 25 lutego 2004 r. skarżący przebywał w celi nr 31, oddziału II (PC2), o powierzchni 12,6 m² i znajdowało się w niej sześć osób, w tym skarżący (2,1 m² na osobę). Od 25 lutego do 25 marca 2004 r. skarżący przebywał w celach nr 27 i 19, oddział V (PC5). Obie cele miały ok. 12,5 m² powierzchni i przebywało w nich pięciu aresztowanych (2,5 m² na osobę). Od 25 marca do 5 kwietnia 2004 r. skarżący został przydzielony do celi nr 18, oddział II (PC2), która mierzyła 5,5 m² i była dzielona przez dwie osoby, w tym skarżącego (2,7 m² na osobę). Od 5 do 7 kwietnia 2004 r. skarżący przebywał w celi nr 41, oddział II (PC2). Ta cela mierzyła 6,7 m² i była zajmowana przez dwie osoby, w tym skarżącego (3,3 m² na osobę). Od 7 do 15 kwietnia 2004 r. skarżący przebywał w celi nr 9, oddział V (PW5), która mierzyła 7,1 m² i była zajmowana przez dwie osoby, w tym skarżącego (3,5 m² na osobę).
37. Podczas drugiego okresu zatrzymania skarżącego w Areszcie Śledczym w Gdańsku, został on przydzielony do następujących cel: od 10 do 21 marca 2005 r. - do celi nr 4, oddział 3(PW3), która mierzyła 12,2 m² i była zajmowana przez cztery osoby, w tym skarżącego (3 m² na osobę), od 25 marca do 3 czerwca 2005 r. - do celi nr 8, oddział V (PZ5), która mierzyła 15,2 m² i była dzielona przez siedmiu aresztowanych (2,1 m² na osobę); a od 3 czerwca do 19 lipca 2005 r. - do celi nr 7, oddział V (PZ5), która mierzyła 20,3 m² i była zajmowana przez osiem osób (2,5 m² na osobę).
38. Dokument przedstawiony przez skarżącego zawierał szczegółowy wykaz cel, w których przebywał podczas ostatniego okresu aresztowania w Areszcie Śledczym w Gdańsku, tj. od 3 lipca 2007 do 13 lutego 2008 r. Przez okres siedmiu miesięcy skarżący był przenoszony pomiędzy celami dwadzieścia razy. Wielkość cel, o których mowa wahała się w przedziale od 5,5 do 13,6 m², a wskaźnik obłożenia wynosił od jednej do sześciu osób. W większości cel na osobę przypadało około 2,5 m² powierzchni. Ponadto, około trzydziestu pięciu dni, skarżący przebywał w celach, w których na osobę przypadało 2 m² powierzchni. Natomiast w celach, w których na osobę przypadało ponad 3 m² powierzchni, skarżący przebywał około 120 dni.
- Z dokumentu wynika również, iż od 16 do 19 listopada 2007 r. skarżący sam przebywał w celi o powierzchni prawie 7 m².
39. Według oficjalnych danych ujawnionych przez adwokata skarżącego z Biura Dyrektora Generalnego Służby Więziennej, wskaźnik przeludnienia w Areszcie Śledczym w Gdańsku wynosił prawie 15% podczas pierwszego zatrzymania skarżącego, 4% podczas drugiego zatrzymania, 17% w czasie trzeciego zatrzymania, 14% podczas czwartego zatrzymywania i prawie 9% podczas piątego zatrzymania w tym areszcie.

4. *Areszt Śledczy w Wejherowie*

(a) Niepodważalne fakty

Ostatecznie, od 15 kwietnia do 30 grudnia 2004 roku, od 11 lutego do 10 marca 2005 roku, od 6 do 23 marca 2006 roku, od 29 marca do 10 maja 2006 roku, od 6 do 22 czerwca 2006 roku i od 13 lutego do 26 kwietnia 2007 roku, skarżący był osadzony w Areszcie Śledczym w Wejherowie.

(b) Fakty sporne

(i) Rzqd

40. Rząd stwierdził, że podczas pobytu skarżącego w Areszcie Śledczym w Wejherowie był on przenoszony pomiędzy różnymi celami siedemnaście razy. Powierzchnia tych cel wahała się w granicach pomiędzy 5 a 20 m². Wskaźnik zaludnienia nie został zarejestrowany, pomimo tego, że skarżący był dwukrotnie przetrzymywany w izolacie.
41. Rząd stwierdził, że problem przeludnienia po raz pierwszy zostały zarejestrowany w sierpniu 2000 roku. Trwało on aż do 24 stycznia 2007 roku, z wyjątkiem dwóch okresów tj. od 24 marca do 14 kwietnia 2005 roku i od 20 lutego do 8 marca 2006 roku. Pomiędzy kwietniem 2005 roku i listopadem 2006 roku dyrektor aresztu śledczego wydał cztery decyzje o ograniczeniu ustawowej normy 3 m² powierzchni na jednego aresztowanego i jednocześnie powiadomił o tym właściwego sędziego penitencjarnego.
42. Z powodu braku niezbędnych danych, Rząd nie mógł wykluczyć, że w określonym czasie, skarżący przebywał w celach, w których na osobę przypadało poniżej 3 m² powierzchni. W szczególności w owym czasie stosowano praktykę umieszczania ośmiu osób w celach sześciuosobowych. Z drugiej strony, Rząd podkreśli, że skarżący w trakcie ostatniego okresu pobytu w Areszcie Śledczym w Wejherowie (od 13 lutego do 26 kwietnia 2007 roku), dzielił celę tylko z jedną osobą, posiadając prawie 4 m² indywidualnej przestrzeni.
43. w tym czasie Stacja Sanitarno-Epidemiologiczna w Wejherowie przeprowadzała w areszcie śledczym regularne inspekcje sanitarne: dwie w 2004 roku, jedną w 2005 roku, dwie w 2006 roku i jedną w 2007 roku. Kontrole nie wykazały żadnych nieprawidłowości. Cele były czyste, dobrze wyposażone, wystarczająco oświetlone i wietrzne.
44. Skarżący mógł brać co najmniej jeden gorący prysznic na tydzień. Liczba więźniów mających dostęp do pomieszczenia, w którym znajdowały się prysznice, była równa ilości słuchawek prysznicowych w danej jednostce.
45. Skarżący miał prawo do jednogodzinnych ćwiczeń na świeżym powietrzu na dużym dziedzińcu wraz z grupą liczącą od 10 do 20 więźniów. Ponadto, miał prawo do spędzania dwóch godzin w sali telewizyjnej w areszcie śledczym, cztery razy w tygodniu.

Pościel była zmieniana raz na dwa tygodnie. Bielizna więźniów, ręczniki i ścierki były prane dwa razy w tygodniu.

46. Posiłki, które spełniały wymagania jakościowe, były przynoszone do cel.

(ii) Skarżący

47. Skarżący twierdził, że cela, w której został osadzony podczas pierwszego pobytu w Areszcie Śledczym w Wejherowie miała 18 m² i była dzielona przez osiem osób (2,2 m² na osobę). W czasie drugiego osadzenia w Areszcie Śledczym w Wejherowie skarżący przebywał w celi nr 12, oddział V, która miała 13 m² powierzchni i była dzielona przez sześć osób (2,1 m² na osobę). Skarżący podkreślił, że problem przeludnienia w tym zakładzie trwał od 2000 roku do dnia 24 stycznia 2007 roku. Jedynymi okresami, kiedy Areszt Śledczy w Wejherowie nie był przeludniony były okresy od 24 marca do 14 kwietnia 2005 roku i od 20 lutego do 8 marca 2006 roku.

48. Z przedstawionej przez skarżącego kopii pisma od dyrektora Aresztu Śledczego w Wejherowie z dnia 19 czerwca 2008 roku wynika, że skarżący przebywał w celach, w których przestrzeń 3 m² na osobę została zmniejszona ze względu na ogólny problem przeludnienia utrzymujący się w kraju. W tym czasie, z wyjątkiem okresu od 13 lutego do 26 kwietnia 2007 roku, maksymalny dopuszczalny wskaźnik zaludnienia w areszcie śledczym, został przekroczony od 4 do 15%, w zależności od konkretnej daty.

49. Co więcej, z oficjalnych statystyk Biura Dyrektora Generalnego Służby Więziennej wynika, że wskaźnik przeludnienia w Areszcie Śledczym w Wejherowie wynosił 8,5% w czasie pierwszego pozbawienia skarżącego wolności, prawie 9,5 lub 12,5% (dokument wskazuje sprzeczne dane) w czasie jego drugiego osadzenia, 2 lub 3% (sprzeczne dane) podczas jego trzeciego pozbawienia wolności, prawie 11% podczas czwartego pobytu i 14,5% podczas piątego osadzenia w tej jednostce penitencjarnej. Podczas szóstego i ostatniego okresu pozbawienia skarżącego wolności w Areszcie Śledczym w Wejherowie wskaźnik zaludnienia wyniósł 16% poniżej maksymalnego dozwolonego poziomu tego zakładu.

5. *Zakład Karny w Kamińsku*

(a) Fakty bezsporne

50. W okresie od 26 kwietnia do 3 lipca 2007 roku skarżący był osadzony w Zakładzie Karnym w Kamińsku.

(b) Fakty sporne

(i) Rząd

51. Rząd nie przedstawił żadnych uwag w odniesieniu do Zakładu Karnego w Kamińsku.

(ii) Skarżący

52. Skarżący stwierdził, że został przydzielony do celi nr 19, oddział III. Wspomniana cela miała 13 m² powierzchni i zajmowało ją sześciu więźniów, w tym skarżący (2,1 m² na osobę). Aneks łazienkowy zajmował 130 cm powierzchni celi. W celi

znajdowały się też trzy łóżka piętrowe, dwa stoły i sześć taboretów. Skarżący stwierdził, że jego cela była ciasna i przeludniona.

53. Skarżący przedstawił kopię pisma z dnia 31 maja 2007 roku, wysłanego przez administrację Zakładu Karnego w Kamińsku do Ministerstwa Sprawiedliwości. W piśmie stwierdzono, że od 26 kwietnia 2007 roku do 31 maja 2007 roku skarżący przebywał w celi nr 50, która mierzyła 16,4 m² i była dzielona przez sześć osób, w tym skarżącego (2,7 m² na osobę). Zauważono również, że w dniu 2 lutego 2007 roku właściwy sędzia penitencjarny znowu został poinformowany o tym, że Zakład Karny w Kamińsku był przeludniony i że ten problem może utrzymać się przez co najmniej kolejne sześć miesięcy.
54. Ponadto, według oficjalnych statystyk Biura Dyrektora Generalnego Służby Więziennej przeludnienie w Zakładzie Karnym w Kamińsku podczas pobytu w nim skarżącego osiągnęło prawie 15%.

6. *Więzenie w Goleniowie*

(a) Fakty bezsporne

55. Od 3 lipca 2007 roku do bliżej nieokreślonego terminu pod koniec 2008 roku skarżący był osadzony w Zakładzie Karnym w Goleniowie.

(b) Fakty sporne

(i) Rząd

56. Rząd stwierdził, że od dnia 20 lutego 2008 roku skarżący przebywał w celi, w której przestrzegany był wymóg minimalnej ustawowej normy - 3 m² powierzchni przypadającej na jedną osobę.

(ii) Skarżący

57. Skarżący przedstawił oficjalne statystyki Biura Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z których wynikało, że przeludnienie w Zakładzie Karnym w Goleniowie w czasie pobytu skarżącego wyniosło prawie 7%.
58. Ponadto skarżący stwierdził, że najpierw był osadzony w celi nr 100 w skrzydle E. Cela mierzyła 10 m² i była dzielona przez czterech więźniów, w tym skarżącego (2,5 m² na osobę). Następnie skarżący został przeniesiony do celi nr 103, w skrzydle E. Cela ta mierzyła 18 m² i była dzielona przez siedem osób, w tym skarżącego (2,57 m² na osobę).
59. Wreszcie, skarżący potwierdził, że od 20 lutego 2008 roku do bliżej nieokreślonego momentu był przydzielony do celi, w której na każdego więźnia przypadało 3 m².

7. *Areszt Śledczy, Warszawa Mokotów*

(a) Fakty bezsporne

60. Od bliżej nieokreślonej daty pod koniec 2008 roku do dnia 13 lutego 2009 roku skarżący został osadzony w Areszcie Śledczym w Warszawie Mokotów.

(b) Fakty sporne

(i) Rząd

61. Rząd nie poczynił żadnych uwag w odniesieniu do tego zakładu karnego.

(ii) Skarżący

62. Skarżący stwierdził, że w Areszcie Śledczym w Warszawie Mokotów przebywał kolejno w: celi nr 10 w skrzydle B1, celi nr 1 w skrzydle A1 i celi nr 23 w celi C1. Pierwsza cela mierzyła 7 m² i była dzielona przez trzy osoby, w tym skarżącego (2,3 m² na osobę). Druga z wymienionych cel mierzyła 21 m² i była dzielona przez dwunastu więźniów, w tym skarżącego (1,75 m² na osobę). Wreszcie, trzecia cela mierzyła 10 m² i była dzielona między czterech więźniów, w tym skarżącego (2,5 m² na osobę).

8. *Zakład Karny we Wrocławiu*

63. Na koniec, 13 lutego 2009 roku skarżący został przeniesiony do Zakładu Karnego we Wrocławiu, gdzie nadal przebywa.
64. Żadna ze stron nie wniosła uwag w odniesieniu do tego zakładu karnego.

B. Skargi złożone przez skarżącego do sądów i władz krajowych

65. Skarżący wniósł liczne skargi do władz krajowych dotyczące warunków jego osadzenia. Skarżący kilka razy ubiegał się o przerwę w odbywaniu wyroku ze względu na złe warunki osadzenia oraz trudną sytuację rodzinną. Wszystkie skargi i wnioski złożone przez skarżącego były bezskuteczne.
66. W swoich uwagach do Trybunału, Rząd przyznał, że skarżący złożył wiele skarg dotyczących różnych aspektów jego pozbawienia wolności. Skargi złożone 3, 5, 7 maja i 28 maja 2004 roku, 18 kwietnia, 12 maja i 28 grudnia 2005 roku oraz 18 maja i 29 czerwca 2006 roku dotyczyły między innymi problemu przeludnienia i nieodpowiednich warunków życiowych w Aresztach Śledczych w Wejherowie, Gdańsku i Słupsku. Właściwe władze, w tym Okręgowy Inspektorat Służby Więziennej, uznały je za bezzasadne.
67. Skarżący przedłożył kopię pisma z dnia 30 czerwca 2004 roku, wydanego przez Zastępcę Dyrektora Okręgowego Inspektoratu Służby Więziennej, który przyznał istnienie problemu przeludnienia w Areszcie Śledczym w Gdańsku na poziomie 10% powyżej normy.
68. Podobnie, występowanie problemu przeludnienia zostało potwierdzone przez Dyrektora Aresztu Śledczego w Gdańsku w piśmie z dnia 31 marca 2005 roku,

które zostało wydane w odpowiedzi na skargę z dnia 14 marca 2005 roku. Jednak zarzut, że skarżący miał ograniczony kontakt z naczelnikiem ze względu na problem przeludnienia, uznano za bezpodstawny. Wskazano, że skarżący odbył trzy spotkania z naczelnikiem w czasie krótszym niż jeden miesiąc.

69. Wniosek skarżącego o udzielenie mu przerwy w odbywaniu kary został oddalony, jako oczywiście bezzasadny. Ostatnia decyzja w tej kwestii została wydana przez Sąd Okręgowy w Słupsku w dniu 6 lutego 2006 roku.

C. Postępowanie cywilne z powództwa skarżącego przeciwko Skarbowi Państwa

70. W swoim dodatkowym oświadczeniu z 25 listopada 2008 roku skarżący stwierdził, że w dniu 19 lutego 2008 roku wniósł w Sądzie Okręgowym w Warszawie pozew w sprawie zadośćuczynienia na mocy artykułów 23 i 24 Kodeksu cywilnego w związku z artykułem 448 Kodeksu cywilnego. Skarżący pozwał Skarb Państwa o zadośćuczynienie pieniężne wynikające z przeludnienia i nieodpowiednich warunków życia we wszystkich zakładach karnym, w których do tej pory był osadzony.
71. Aktualnie sprawa toczy się przed sądem pierwszej instancji.

D. Postępowanie karne przeciwko skarżącemu

72. W dniu 9 marca 2006 roku skarżący przedstawił nowe zarzuty dotyczące postępowania karnego, jakie toczyło się przeciwko niemu. Jednak, pomimo prośby Kancelarii, nie udało się dostarczyć kopii decyzji wydanych przez właściwe sądy krajowe w toku postępowania spornego.
73. W dniu 11 grudnia 2002 roku Sąd Rejonowy w Gdyni skazał skarżącego za nieokreślone przestępstwa i wymierzył mu karę czterech lat pozbawienia wolności (sygn. akt II K 1200/01). W dniu 3 listopada 2003 roku Sąd Okręgowy w Gdańsku oddalił apelację od tego wyroku (sygn. akt Ka 469/03). Skarżący wskazał, iż nie był obecny na rozprawie odwoławczej. Jednak reprezentował go adwokat, z uwagi na to został on ostatecznie poinformowany o wyniku sprawy. Skazanie skarżącego stało się prawomocne od którego skarżący wniósł skargę kasacyjną. Następnie, skarżący zwrócił się do Rzecznika Praw Obywatelskich o wniesienie kasacji nadzwyczajnej dotyczącej wyroku sądu drugiej instancji, niemniej jednak jego wniosek okazał się bezskuteczny.

(iii) WŁAŚCIWE PRAWO KRAJOWE I PRAKTYKA

A. Właściwe przepisy konstytucyjne

74. Artykuł 2 Konstytucji brzmi następująco:

„Rzeczpospolita Polska jest demokratycznym państwem prawnym, urzeczywistniającym zasady sprawiedliwości społecznej.”

Artykuł 40 Konstytucji stanowi:

„Nikt nie może być poddany torturom ani okrutnemu, niehumanitarnemu lub poniżającemu traktowaniu i karaniu. Zakazuje się stosowania kar cielesnych.”

Artykuł 41 Konstytucji, w stosownej części, stanowi:

„4. Każdy pozbawiony wolności powinien być traktowany w sposób humanitarny.”

B. Ogólne zasady dotyczące warunków odbywania kary pozbawienia wolności

1. Kodeks karny wykonawczy

75. Artykuł 110 Kodeksu karnego wykonawczego stanowi:

„1. Skazanego osadza się w celi mieszkalnej wieloosobowej lub jednoosobowej.”

„2. Powierzchnia w celi mieszkalnej, przypadająca na skazanego, wynosi nie mniej niż 3 m².”

Artykuł 248 kodeksu stanowi:

„1. W szczególnie uzasadnionych wypadkach dyrektor zakładu karnego lub aresztu śledczego może umieścić osadzonych, na czas określony, w warunkach, w których powierzchnia w celi na jedną osobę wynosi mniej niż 3 m². O takim umieszczeniu należy bezzwłocznie powiadomić sędziego penitencjarnego.

2. Minister Sprawiedliwości określi, w drodze rozporządzenia, tryb postępowania właściwych organów w wypadku, gdy liczba osadzonych w zakładach karnych lub aresztach śledczych przekroczy w skali kraju ogólną pojemność tych zakładów ...”

2. Rozporządzenia z 2000 roku i 2003 roku

76. Na podstawie Artykułu 248 Kodeksu, Minister Sprawiedliwości wydał rozporządzenie z dnia 26 października 2000 roku w sprawie trybu postępowania właściwych organów w wypadku, gdy liczba osadzonych w zakładach karnych lub aresztach śledczych przekroczy w skali kraju ogólną pojemność tych zakładów – („Rozporządzenie z 2000 roku”). W dniu 26 sierpnia 2003 roku Minister Sprawiedliwości wydał nowe rozporządzenie pod tym samym tytułem („Rozporządzenie z 2003 roku”), które zastąpiło poprzednie rozporządzenie. Weszło ono w życie dnia 1 września 2003 roku.

Paragraf 1.1 niniejszego Rozporządzenia stanowi:

„W wypadku gdy liczba osadzonych zakwaterowanych w zakładach karnych i aresztach śledczych oraz podległych im oddziałach zewnętrznych, zwanych dalej "zakładami", przekroczy w skali kraju ogólną pojemność tych zakładów, Dyrektor Generalny Służby Więziennej, w terminie 7 dni od dnia przekroczenia pojemności, przedstawia informację o tym, zwaną dalej "informacją", Ministrowi Sprawiedliwości, dyrektorom okręgowym Służby Więziennej oraz dyrektorom zakładów...”

Paragraf 2 Rozporządzenie stanowi:

„1. Po otrzymaniu informacji dyrektor okręgowy Służby Więziennej oraz dyrektor zakładu jest obowiązany, każdy w zakresie swojego działania, podjąć czynności

mające na celu przystosowanie pomieszczeń niewliczanych do pojemności zakładu do wymogów cel mieszkalnych.

...

3. W dodatkowych celach mieszkalnych zakwaterowuje się osadzonych na czas określony po przekroczeniu pojemności zakładu.

4. W wypadku wykorzystania miejsc zakwaterowania w dodatkowych celach mieszkalnych osadzonych można umieścić, na czas określony, w warunkach, w których powierzchnia w celi na jedną osobę wynosi mniej niż 3 m².”

C. Kontrola sądowa i skargi do organów administracyjnych

77. Jednostki penitencjarne w Polsce są nadzorowane przez sędziów penitencjarnych, którzy działają z upoważnienia Ministra Sprawiedliwości. Zgodnie z artykułem 6 Kodeksu karnego wykonawczego skazany ma prawo do składania wniosków, skarg i prośb do władz wykonujących wyrok. Artykuł 7 paragraf 1 i 2 Kodeksu karnego wykonawczego stanowi, że osoba skazana może odwołać się do sądu od wszelkich niezgodnych z prawem decyzji wydanych przez sędziego, sędziego penitencjarnego, dyrektora zakładu karnego lub aresztu śledczego, dyrektora okręgowego lub Dyrektora Generalnego Służby Więziennej lub kuratora sądowego. Wnioski odnoszące się do wykonania kary pozbawienia wolności są badane przez właściwy sąd penitencjarny. Pozostała część artykułu 7 Kodeksu brzmi następująco:

„3. Skarga na decyzję, o której mowa w § 1, przysługuje skazanemu w terminie 7 dni od dnia ogłoszenia lub doręczenia decyzji; decyzję ogłasza się lub doręcza wraz z uzasadnieniem i pouczeniem o przysługującym skazanemu prawie, terminie i sposobie wniesienia skargi. Skargę wnosi się do organu, który wydał zaskarżoną decyzję. Jeżeli organ, który wydał zaskarżoną decyzję, nie przychyli się do skargi, przekazuje ją wraz z aktami sprawy bezzwłocznie do właściwego sądu.

4. Sąd powołany do rozpoznania skargi może wstrzymać wykonanie zaskarżonej decyzji...

5. Po rozpoznaniu skargi sąd orzeka o utrzymaniu w mocy, uchyleniu albo zmianie zaskarżonej decyzji; na postanowienie sądu zażalenie nie przysługuje.”

Ponadto, zgodnie z Artykułem 33 Kodeksu karnego wykonawczego sędzia penitencjarny ma prawo do nieograniczonych wizyt w jednostkach penitencjarnych i do zapoznania się z dokumentami oraz domagania się wyjaśnień od kierowników tych jednostek. Sędzia penitencjarny ma także prawo do porozumiewania się z osobami pozbawionymi wolności bez obecności osób trzecich oraz do zbadania ich wniosków i skarg.

Artykuł 34 Kodeksu karnego wykonawczego w stosownej części, stanowi:

„1. Sędzia penitencjarny uchyla sprzeczną z prawem decyzję organu wymienionego w art. 2 paragraf 5 i 6, o ile dotyczy ona osoby pozbawionej wolności.

2. Na decyzję sędziego skazanemu i organom określonym w § 1 przysługuje skarga do sądu penitencjarnego...

4. W wypadku stwierdzenia niezgodnego z prawem pozbawienia wolności, sędzia penitencjarny niezwłocznie zawiadamia o tym organ, do którego dyspozycji osoba pozbawiona wolności pozostaje, a w razie potrzeby zarządza zwolnienie takiej osoby.”

Artykuł 35 Kodeksu karnego wykonawczego w stosownej części, stanowi:

„1. Jeżeli zdaniem sędziego penitencjarnego zachodzi potrzeba wydania decyzji nie należącej do jego właściwości, a w szczególności decyzji o charakterze administracyjnym, przekazuje on swoje spostrzeżenia wraz z odpowiednimi wnioskami właściwemu organowi.

2. Organ wymieniony w § 1 zawiadamia sędziego penitencjarnego, w terminie 14 dni albo w innym wyznaczonym przez sędziego terminie, o zajęтым stanowisku. Jeżeli sędzia penitencjarny uzna to stanowisko za niezadowalające, przedstawia sprawę organowi nadrzędnemu nad organem wymienionym w § 1; organ nadrzędny zawiadamia sędziego o sposobie załatwienia sprawy.

3. W wypadku powtarzania się rażących uchybień w funkcjonowaniu zakładu karnego, aresztu śledczego lub innego miejsca, w którym przebywają osoby pozbawione wolności, albo gdy istniejące w nim warunki nie zapewniają poszanowania praw osób tam przebywających, sędzia penitencjarny występuje do właściwego organu nadrzędnego z wnioskiem o usunięcie w określonym terminie istniejących uchybień. Jeżeli w wymienionym terminie uchybienia te nie zostały usunięte, sędzia penitencjarny występuje z wnioskiem do właściwego ministra o zawieszenie działalności bądź likwidację w całości lub w części określonego zakładu, aresztu lub miejsca.”

Wreszcie, Artykuł 102, ust. 10 Kodeksu karnego wykonawczego gwarantuje osobie skazanej prawo do składania wniosków, skarg i wniosków do innych właściwych władz, takich jak zarządzający więzieniem lub aresztem śledczym, kierowników jednostek Służby Więziennej, sędziów penitencjarnych, prokuratorów i Rzecznika Praw Obywatelskich. Szczegółowe zasady dotyczące procedury są określone w Rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości wydanym w dniu 13 sierpnia 2003 roku w sprawie sposobów załatwiania wniosków, skarg i prośb osób osadzonych w zakładach karnych i aresztach śledczych – (“Rozporządzenie z sierpnia 2003 roku”).

D. Środki cywilne

1. Odpowiednie przepisy prawne

78. Artykuł 23 Kodeksu cywilnego zawiera niepełną listę tak zwanych "dóbr osobistych". Przepis ten stanowi:

„Dobra osobiste człowieka, jak w szczególności zdrowie, wolność, cześć, swoboda sumienia, nazwisko lub pseudonim, wizerunek, tajemnica korespondencji, nietykalność mieszkania, twórczość naukowa, artystyczna, wynalazcza i racjonalizatorska, pozostają pod ochroną prawa cywilnego niezależnie od ochrony przewidzianej w innych przepisach.”

Artykuł 24 paragraf 1 Kodeksu cywilnego stanowi:

„Ten, czyje dobro osobiste zostaje zagrożone cudzym działaniem, może żądać zaniechania tego działania, chyba że nie jest ono bezprawne. W razie dokonanego naruszenia może on także żądać, ażeby osoba, która dopuściła się naruszenia, dopełniła czynności potrzebnych

do usunięcia jego skutków...Na zasadach przewidzianych w kodeksie może on również żądać zadośćuczynienia pieniężnego lub zapłaty odpowiedniej sumy pieniężnej na wskazany cel społeczny.”

Artykuł 445 ust. 1 Kodeksu cywilnego ma zastosowanie w przypadku, gdy osoba dozna uszkodzenia ciała lub pogorszenia stanu zdrowia w wyniku bezprawnego działania lub zaniedbania ze strony funkcjonariuszy państwowych i brzmi następująco:

„... [S]ąd może przyznać poszkodowanemu odpowiednią sumę tytułem zadośćuczynienia pieniężnego za doznaną krzywdę.”

Zgodnie z artykułem 448 Kodeksu cywilnego osoba, której prawa osobiste zostały pogwałcone, może ubiegać się o odszkodowanie. Przepis ten, w odpowiedniej części, stanowi:

„W razie naruszenia dobra osobistego sąd może przyznać temu, czyje dobro osobiste zostało naruszone odpowiednią sumę tytułem zadośćuczynienia pieniężnego za doznaną krzywdę lub na jego żądanie zasądzić odpowiednią sumę pieniężną na wskazany przez niego cel społeczny, niezależnie od innych środków potrzebnych do usunięcia skutków naruszenia.”

Ponadto, artykuł 417 i kolejne Kodeksu cywilnego określają zasadę odpowiedzialności Państwa za szkodę spowodowaną czynem niedozwolonym.

Artykuł 417 paragraf 1 Kodeksu cywilnego stanowił:

„Skarb Państwa ponosi odpowiedzialność za szkodę wyrządzoną przez funkcjonariusza państwowego przy wykonywaniu powierzonej mu czynności.”

Po zmianach wprowadzonych w 2004 roku artykuł 417 paragraf 1 Kodeksu cywilnego stanowi:

„Za szkodę wyrządzoną przez niezgodne z prawem działanie lub zaniechanie przy wykonywaniu władzy publicznej ponosi odpowiedzialność Skarb Państwa lub jednostka samorządu terytorialnego lub inna osoba prawna wykonująca tę władzę z mocy prawa.”

2. Orzecznictwo sądów cywilnych przedłożone przez Rząd

79. Rząd w swoich uwagach na temat dopuszczalności i meritum sprawy powołał się na orzeczenie Sądu Najwyższego z dnia 28 lutego 2007 roku (zob. paragraf 70 poniżej). Następnie, odniósł się do dwóch grup spraw z zakresu prawa cywilnego, w których sądy krajowe zbadały roszczenie odszkodowawcze wniesione przez byłych więźniów w sprawie rzekomego naruszenia ich praw osobistych. W tym celu Rząd przedłożył dwanaście kopii wyroków, które zostały wydane przez sądy krajowe w latach 2006 i 2007 oraz dziewięć ostatecznych wyroków, które zostały wydane w 2008 r. (zob. paragraf 72 i 73 poniżej).

(a) Orzeczenie Sądu Najwyższego z dnia 28 lutego 2007 roku

80. W dniu 28 lutego 2007 roku Sąd Najwyższy po raz pierwszy uznał prawo osadzonego, do wniesienia, na podstawie artykułu 24 w związku z artykułem 448 Kodeksu cywilnego, powództwa o zadośćuczynienie przeciwko Skarbowi Państwa

za szkody spowodowane przeludnieniem i nieodpowiednimi warunkami sanitarnymi w zakładach penitencjarnych.

Orzeczenie to pochodzi z powództwa cywilnego wniesionego przez A.D, który był przetrzymywany w areszcie niedługo po tym, jak doznał skomplikowanego złamania nogi i ręki. Powód twierdził, że nie otrzymał odpowiedniej opieki medycznej w areszcie i że był przetrzymywany w przepełnionych celach w złych warunkach sanitarnych.

Sąd Najwyższy uchylił wyrok sądu drugiej instancji, którym zażalenie skarżącego został oddalony. Sąd Najwyższy uznał, że sprawa powinna być zbadana zgodnie z artykułem 24 Kodeksu cywilnego w związku z artykułem 448 Kodeksu cywilnego oraz że na pozwanym spoczywa ciężar udowodnienia, że warunki osadzenia były zgodne z normami ustawowymi oraz, że dobra osobiste powoda nie zostały naruszone. Sprawa została przekazana do Sądu Apelacyjnego.

81. W dniu 6 grudnia 2007 roku Sąd Apelacyjny we Wrocławiu zbadał sprawę stosownie do artykułu 24 Kodeksu cywilnego w związku z artykułem 448 Kodeksu cywilnego, zgodnie z wykładnią Sądu Najwyższego. Sąd apelacyjny potwierdził, że przeludnienie w połączeniu z nieodpowiednimi warunkami życia i warunkami sanitarnymi w zakładzie karnym mogło przyczynić się do poniżającego traktowania, w sposób naruszający dobra osobiste osadzonego. Sąd potępił praktyki utrzymywania wysokiego wskaźnika przeludnienia w zakładach karnych na terenie całego kraju i podkreślił, że minimalna norma 3 m² na osobę może być zmniejszona tylko w wyjątkowych okolicznościach i na krótki czas. Z drugiej strony, Sąd Apelacyjny we Wrocławiu zauważył, że w świetle argumentowanego orzecznictwa Sądu Najwyższego, sąd pierwszej instancji nie ma obowiązku przyznawania odszkodowania za każde naruszenie dóbr osobistych. Jednym z głównych kryteriów przy ocenie, czy należy przyznać zadośćuczynienie za naruszenie dóbr osobistych był stopień winy strony pozwanej. Sąd uznał, że w związku z przeludnieniem, nie można przypisywać winy osobom zarządzającym konkretnym zakładem karnym, skoro mogli oni odmówić nowych przyjęć, nawet gdy współczynnik przeludnienia zakładu karnego był przekroczony. Biorąc pod uwagę dużą skalę problemu w kraju oraz fakt, że właściwe władze nie działały z zamiarem poniżenia powoda lub w złej wierze, Sąd Apelacyjny uznał, że przyznawanie odszkodowań za naruszenie dóbr osobistych w związku z przeludnieniem i złymi warunkami uwięzienia byłoby sprzeczne z powszechnym poczuciem sprawiedliwości. Ostatecznie sprawa została oddalona.

(a) Wyroki innych sądów cywilnych

(i) Wydane w 2006 roku i w 2007 roku

82. W czterech pozostałych sprawach cytowanych przez Rząd, które były rozpatrywane przez sądy krajowe w 2005 r., 2006 roku i 2007 roku, niepalący powodowie osadzeni razem z palącymi więźniami, otrzymali odszkodowanie (w wysokości od 2000 złotych do 5000 złotych), ponieważ zostało stwierdzone, że byli narażeni lub odnieśli uszczerbek na zdrowiu. Pierwsze z tych orzeczeń zostało wydane przez Sąd Apelacyjny w Gdańsku, w dniu 13 grudnia 2005 roku.

Inna spośród wskazanych spraw dotyczyła więźnia, który doznał zatrucia pokarmowego w więzieniu (powód, S.L.; wyrok Sądu Okręgowego w Olsztynie z dnia 6 marca 2007 roku) oraz innego więźnia, który został pobity przez współwięźniów (powód, M.P.; wyrok Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z dnia 29 marca 2007 roku).

W innej sprawie, wniesionej przez J.K., który został osadzony na siedem dni w przepełnionej i nie spełniającej wymogów sanitarnych celi, Sąd Apelacyjny w Warszawie (wyrok z dnia 27 lipca 2006 roku) przyznał mu częściowe odszkodowanie ze względu na fakt, iż naczelnik więzienia nie poinformował właściwego sędziego penitencjarnego, zgodnie z obowiązującą procedurą, o problemie przeludnienia, podczas gdy powód odbywał tam wyrok.

W przypadku sprawy S.G. Sąd Apelacyjny w Krakowie (wyrok z dnia 23 lutego 2007 roku) stwierdził, że nie było podstaw prawnych do przyznania odszkodowania za osadzenie powoda w przeludnionej celi. Sąd stwierdził, że ochrona praw osobistych zagwarantowana przez artykuł 24 paragraf 1 Kodeksu cywilnego była uzależniona od dwóch elementów: po pierwsze, musiało nastąpić naruszenie lub zagrożenie naruszenia chronionego prawa; po drugie, naruszenie musiało wynikać z bezprawnego działania lub zaniechania. Sąd powtórzył, że działanie lub zaniechanie nie jest nielegalne, pomimo że może doprowadzić do naruszenia dóbr osobistych, o ile zostało ono oparte na obowiązujących przepisach prawnych. Sąd zauważył ponadto, że to na powodzie spoczywał ciężar udowodnienia złamania lub zagrożenia złamania prawa, podczas gdy na pozwanym spoczywał ciężar wykazania, że jego działania lub zaniechania, nie były bezprawne. Sąd Apelacyjny w Krakowie uznał, że pozbawienie powoda wolności w warunkach poniżej minimalnych standardów ustanowionych przez artykuł 110 paragraf 2 Kodeksu karnego wykonawczego nie było bezprawne, gdyż było uregulowane przez Rozporządzenie z 2003 roku

W sprawie R.D. Sąd Apelacyjny w Łodzi (wyrok z dnia 8 września 2006 roku), przyznał powodowi odszkodowanie w wysokości 7500 złotych, ponieważ uznano, że powód był narażony na zarażenie się wirusem HIV od współwięźniów i doświadczył znacznego cierpienia psychicznego

Wreszcie, w czterech wyrokach, które zostały wydane przez sądy drugiej instancji pod koniec 2007 roku powodom (W.W., M.B., Z. Rz. i H.T.) przyznano odszkodowanie (w wysokości od 1000 złotych do 3600 złotych) za naruszenie ich dóbr osobistych, do którego doszło z powodu przeludnienia i złych warunków sanitarnych w celach więziennych, a dodatkowo w jednym przypadku chodziło o pogorszenie stanu zdrowia powoda.

(ii) Wydany w 2008 roku

83. W dziesięciu prawomocnych wyrokach wydanych w 2008 roku, sądy cywilne przyznały odszkodowanie (w wysokości od 1000 złotych do 5900 złotych) dla powodów, którzy udowodnili, że zostali osadzeni w przeludnionych celach, w których panowały złe warunki sanitarne, wraz z palaczami i osobami z wirusowym zapaleniem wątroby typu C .

E. Praktyka Trybunału Konstytucyjnego

1. Skarga Rzecznika Praw Obywatelskich

84. W dniu 13 grudnia 2005 roku Rzecznik Praw Obywatelskich złożył do Trybunału Konstytucyjnego skargę na podstawie artykułu 191 w związku z artykułem 188 Konstytucji, wnosząc o uznanie rozporządzenia z 2003 roku za niezgodne z Konstytucją. Dokładniej, Rzecznik Praw Obywatelskich zwrócił się o to, aby uznać rozporządzenia za niezgodne z artykułem 40 i 41 Konstytucji oraz artykułem 3 Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka. W szczególności, Rzecznik Praw Obywatelskich zaskarżył paragraf 2 (4) Rozporządzenia z 2003 roku, który zezwalał władzom więziennym na osadzenie zatrzymanego na czas nieokreślony w celi, w której na osobę przypada mniej niż 3 m². To, jego zdaniem, było sprzeczne z tymczasowym charakterem artykułu 248 Kodeksu karnego wykonawczego i doprowadziło do legitymizacji długotrwałego przeludnienia w zakładach karnych.

W dniu 18 kwietnia 2006 roku Rzecznik Praw Obywatelskich ograniczył zakres złożonej przez siebie skargi konstytucyjnej, zwracając się do Trybunału Konstytucyjnego o uznanie paragrafu 2 (4) Rozporządzenia z 2003 roku za niezgodny jedynie artykułu 41 Polskiej Konstytucji RP.

W dniu 19 kwietnia 2006 roku na dzień przed datą rozprawy Trybunału Konstytucyjnego, Minister Sprawiedliwości uchylił kwestionowane Rozporządzenie w całości i wydał nowe pod tym samym tytułem i ze skutkiem natychmiastowym („Rozporządzenie z 2006 roku”). Przepisy nowego Rozporządzenia z 2006 roku pozostały niezmienione, z wyjątkiem paragrafu 2 (4), któremu nadano następujące brzmienie:

„W wypadku wykorzystania miejsc zakwaterowania w dodatkowych celach mieszkalnych osadzonych można umieścić, na czas określony, w warunkach, w których powierzchnia w celi na jedną osobę wynosi mniej niż 3 m².”

W wyniku tych zmian, w dniu 19 kwietnia 2006 roku Rzecznik Praw Obywatelskich wycofał swoją skargę.

2. Wyrok z dnia 26 maja 2008 roku

85. W dniu 22 maja 2006 roku J.G., który w tym czasie przebywał w zakładzie karnym, wniósł skargę konstytucyjną na podstawie artykułem 191 Konstytucji, w związku z artykułem 79 Konstytucji, domagając się stwierdzenia niezgodności z konstytucją artykułu 248 Kodeksu karnego wykonawczego. Zarzucił, że kwestionowany przepis naruszył, między innymi, zakaz tortur i niehumanitarnego lub poniżającego traktowania, wynikający z artykułów 40 i 41 Konstytucji. Zaskarżył on artykuł 248 Kodeksu, w szczególności w zakresie w jakim zezwala na umieszczanie osadzonych przez czas nieokreślony w celach o powierzchni niższej niż ustawowe minimum.

W dniu 26 maja 2008 roku Trybunał Konstytucyjny uznał między innymi, kwestionowany artykuł 248 Kodeksu karnego wykonawczego za sprzeczny z artykułem 40 (zakaz tortur oraz okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania lub karania), artykułem 41 paragraf 4 (prawo osoby pozbawionej wolności do bycia traktowanym w sposób humanitarny) i artykułem 2 (zasada państwa prawa) Konstytucji. Trybunał podkreślił jednocześnie, iż przepis ten nie jest jasny i precyzyjny, co pozwalało na jego szeroka interpretację.

Trybunał Konstytucyjny uznał, że w rezultacie omawiany przepis zezwalał na umieszczanie pozbawionych wolności w celach poniżej ustawowej wielkości 3 m² na osobę w sposób dowolny i na czas nieokreślony, wywołując chroniczne przeludnienie w polskich więzieniach i narażanie pozbawionych wolności na niebezpieczeństwo niehumanitarnego traktowania. Trybunał Konstytucyjny wyraził swoje stanowisko w następujący sposób:

„Zdaniem Trybunału Konstytucyjnego, treść zaskarżonego art. 248 § 1 Kodeksu karnego wykonawczego i jego interpretacja w praktyce powoduje, że przepis ten jest niezgodny z art. 40 i art. 41 ust. 4 Konstytucji. Przeludnienie w więzieniach, na skutek stosowania zaskarżonego przepisu Kodeksu karnego wykonawczego może bowiem powodować niehumanitarne traktowanie więźniów. Trudno bowiem wyobrazić sobie sytuację, w której w celi o powierzchni na osobę mniejszej niż 3 m²...”

Trybunał przyznał także, że przeludnienie zakładów karnych musi być traktowane jako poważny problem, ponieważ stanowi zagrożenie dla procesu resocjalizacji więźniów. Ten pogląd został wyrażony m.in. w następującym paragrafie:

„Postulat humanitarnego traktowania zawiera także warunek prowadzenia działań wychowawczych i pomocowych, które przygotowują do życia na wolności oraz powstrzymują od powrotu do przestępstwa, a więc pozwalają zrealizować cele kary.”

Trybunał Konstytucyjny odniósł się do artykułu 3 Konwencji w następujący sposób:

„Trybunał Konstytucyjny, interpretując treść postanowień konstytucyjnych, wykorzystuje zarówno materialnoprawny przepis art. 3 Konwencji, jak i *acquis humanitaire*, ukształtowane na podstawie konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności. Trybunał nie rozważa natomiast sprawy naruszenia samej Konwencji, ponieważ nie należy to do jego kompetencji.”

Ponadto, zdaniem Trybunału Konstytucyjnego, przeludnienie samo w sobie może być uznane za niehumanitarne i poniżające traktowanie. W połączeniu z dodatkowymi okolicznościami obciążającymi, może nawet zostać uznane za tortury. W tym kontekście Trybunał zwrócił uwagę, że już minimalna ustawowa norma 3 m² na osobę była jedną z najniższych w Europie.

Trybunał Konstytucyjny podkreślił, że omawiany przepis miał być stosowany tylko w szczególnie uzasadnionych przypadkach, na przykład przy wystąpieniu katastrof budowlanych lub inżynierskich w więzieniu. Taki przepis nie powinien pozostawiać żadnych wątpliwości co do definicji dopuszczalnych okoliczności, minimalnej wielkości cel i maksymalnego czasu, kiedy nowe standardy byłyby zastosowane. Należałoby również określić jasne zasady, ile razy osadzony może być umieszczany w warunkach poniżej wymaganych standardów oraz precyzyjne zasady postępowania, które należy stosować w takich przypadkach. W związku z tym Trybunał poczynił następujące uwagi:

Trybunał Konstytucyjny nie wyklucza jednak, w rzeczywistości nadzwyczajnych sytuacjach (np. nagły wzrost przestępstw i wyroków skazujących) możliwości czasowego osadzenia skazanych w celach o powierzchni na osobę mniejszej niż 3 m² (zgodnie z art. 110 § 2 Kodeksu karnego wykonawczego). Zasady czasowego umieszczenia skazanego w takiej

celi powinny być jednak wyraźnie określone. Przepisy nie mogą pozostawiać wątpliwości co do wyjątkowości sytuacji, w których to może nastąpić, maksymalnego czasu umieszczenia skazanego w mniejszej celi, dopuszczalności i ewentualnych zasad wielokrotnego umieszczania w takiej celi oraz trybu takiego postępowania.”

Ponadto Trybunał stwierdził, że w praktyce artykuł 248 Kodeksu karnego wykonawczego dawał dyrektorom zakładów karnych znaczną swobodę przy podejmowaniu decyzji w zakresie tego co można uznać za „szczególnie uzasadnione przypadki”, co w konsekwencji pozwalało na tolerowanie długotrwałego stanu przeludnienia jednostek penitencjarnych. To pozwalało na umieszczanie osadzonych na czas nieokreślony w celi, gdzie powierzchnia była niższa od ustawowej normy ponadto, bez określenia minimalnej dopuszczalnej powierzchni.

Trybunał Konstytucyjny, biorąc pod uwagę "permanentne przeludnienie polskich zakładów karnych", orzekł, że niezgodny z Konstytucją artykuł 248 Kodeksu karnego wykonawczego powinien utracić moc obowiązującą w ciągu osiemnastu miesięcy od daty ogłoszenia wyroku. Trybunał Konstytucyjny uzasadnił opóźnienie wejścia w życie wyroku konieczności przedsięwzięcia szeregu środków zmierzających do reorganizacji całego systemu penitencjarnego w Polsce, aby wreszcie wyeliminować problem przeludnienia. Stwierdzono równolegle, że reforma polityki karnej byłaby potrzebna w celu szerszego osiągnięcia wdrożenia środków zapobiegawczych, innych niż pozbawienie wolności. Trybunał stwierdził, że natychmiastowe wejście w życie wyroku pogłębiłoby tylko istniejącą już sytuację patologiczną, w której, z powodu braku miejsca w celach w polskich więzieniach, wielu skazanych nie może odbywać kary więzienia. W momencie wydania wyroku problem ten dotyczył 40000 osób. W związku z powyższym sąd wydał następującą uwagę:

„Trybunał Konstytucyjny postanowił na podstawie art. 190 ust. 3 Konstytucji odroczyć termin utraty mocy obowiązującej zakwestionowanego art. 248 § 1 Kodeksu karnego wykonawczego biorąc pod uwagę sytuację faktyczną w polskim więziennictwie, tj. permanentne przeludnienie w zakładach karnych i brak miejsc do odbywania kary pozbawienia wolności.

[Powyższa] Decyzja o odroczeniu utraty mocy obowiązującej art. 248 § 1 Kodeksu karnego Wykonawczego. jest spowodowana nie tyle potrzebą dokonania zmian w przepisach prawnych, ile koniecznością podjęcia wielu działań natury organizacyjnej, w celu wyeliminowania przeludnienia w zakładach karnych. Pożądana wydaje się również zmiana polityki karnej w kierunku szerszego wykorzystywania nieizolacyjnych środków karnych.

Natychmiastowa utrata mocy obowiązującej art. 248 § 1 Kodeksu Karnego Wykonawczego pogłębiłaby istniejącą już obecnie patologiczną sytuację, w której z powodu braku miejsca w zakładach karnych wielu skazanych nie może odbywać kary. Problem ten dotyczy aktualnie ponad 40 tysięcy skazanych. Taki stan rzeczy, w którym prawomocne wyroki sądów nie są wykonywane, prowadzi do osłabienia autorytetu państwa.”

Ponadto, Trybunał Konstytucyjny w oparciu o zasadę nazywaną *"przywilejem korzyści"* nakazał zastosowanie indywidualnego środka w odniesieniu do autora skargi konstytucyjnej. Orzeczenie weszło w życie niezwłocznie po jego opublikowaniu. Prawo przywileju jest stosowane przez Trybunał Konstytucyjny w

przypadku postępowania wszczętego przez jakąś osobę, które kończy się wydaniem orzeczenia z opóźnionym wejściem w życie. Zasada ta ma na celu nagrodzenie osoby, która wniosła pierwszą skargę konstytucyjną dotyczącą konkretnego zagadnienia, za jej aktywną postawę.

W kontekście sprawy, wszystkie organy państwa biorące udział w postępowaniu przed Trybunałem Konstytucyjnym, tj. Prokurator Generalny, Rzecznika Praw Obywatelskich i Marszałek Sejmu, przyznały istniejący problem przeludnienia w polskich zakładach karnych. Prokurator Generalny, w swoich oświadczeniach z dnia 6 grudnia 2007 roku stwierdził, że problem przeludnienia w polskich zakładach karnych istnieje od 2000 roku i wynika z wadliwej interpretacji kwestionowanych przepisów przez sądy krajowe i władze penitencjarne. Ponadto, Prokurator Generalny zaznaczył, że wskaźnikiem przeludnienia na poziomie 118,9%, według stanu na dzień 31 sierpnia 2007 roku władze więzienne oszacowały, że potrzeba 15000 nowych miejsc w celu zapewnienia osadzonym ustawowej przestrzeni 3 m² na osobę.

(iv) STOSOWNE INSTRUMENTY MIĘDZYNARODOWE

86. W 1996 roku, 2000 roku i 2004 roku Europejski Komitet ds. Zapobiegania Torturom oraz Nieludzkiemu lub Poniżającemu Traktowaniu albo Karaniu (CPT) przeprowadził trzy okresowe wizyty w różnych jednostkach penitencjarnych w Polsce. Następujące zalecenia były wielokrotnie zamieszczane w następujących raportach CPT dotyczących odwiedzanych placówek [CPT / Inf (98) 13, CPT / Inf (2002) 9 i CPT / Inf (2006) 11]:

„[Władze Polski] muszą przeprowadzić zdecydowane działania, by zmniejszyć współczynnik przeludnienia, w celu zapewnienia co najmniej 4 m² powierzchni mieszkalnej na więźnia”

87. Odpowiednie fragmenty ze Raportów Ogólnych przygotowanych przez CPT brzmią następująco:

A. Fragmenty drugiego Raportu Ogólnego [CPT/Inf (92) 3]

„46. Zagęszczenie w celach jest kwestią bezpośrednio związaną z mandatem Komitetu. Konieczność umieszczania w celach większej liczby osadzonych, niż liczba przyjęta przy projektowaniu powierzchni cel, niekorzystnie wpływa na wszelkie działania na terenie zakładu karnego; ogólna jakość życia w zakładzie karnym zmniejsza się wówczas, być może nawet znacznie. Ponadto poziom zagęszczenia w zakładzie karnym lub jego części może osiągnąć taki stopień, który sam w sobie jest nieludzki lub poniżający z fizycznego punktu widzenia.

47. Kluczowe znaczenie dla dobrego samopoczucia osadzonych ma odpowiedni program ich aktywności (praca, nauka, sport, itd.)... Jednakże tymczasowo aresztowanych nie można po prostu skazać na trwającą kilka tygodni lub miesięcy beczynność w zamkniętej celi, niezależnie od tego, jak dobre warunki fizyczne panują w celach aresztu śledczego. Komitet uważa, że powinno dążyć się do zapewnienia, aby tymczasowo aresztowani w aresztach śledczych mieli możliwość spędzenia odpowiedniej części dnia (8 lub więcej godzin) poza celami, w celu podjęcia działalności o różnym charakterze.

48. Należy zwłaszcza wspomnieć o ćwiczeniach na świeżym powietrzu. Powszechnie przyjmuje się jako podstawową gwarancję, że osadzeni powinni mieć możliwość spędzenia

przynajmniej jednej godziny ćwiczeń na świeżym powietrzu dziennie... Kluczowe znaczenie ma także to, aby plac ćwiczeń na zewnątrz budynku był odpowiednio przestronny...

49. Stały dostęp do toalety oraz utrzymanie poprawnych standardów w zakresie higieny są niezbędnymi składnikami otoczenia człowieka.

50. Komitet pragnie dodać, że jego szczególne zaniepokojenie budzi połączenie zagęszczenia w celach, ubogiego programu zajęciowego i niewystarczającego dostępu do toalety/ umywalni w tym samym zakładzie karnym. Skumulowany efekt takich warunków może okazać się niezwykle szkodliwy dla osadzonych.”

B. Fragmenty siódmego Raportu Ogólnego [CPT/Inf (97) 10]

„13. Jak już Komitet zaznaczył w swoim Drugim Sprawozdaniu Ogólnym, przeludnienie w zakładach karnych jest kwestią o bezpośrednim znaczeniu dla misji Komitetu (por. CPT/Inf (92) 3, punkt 46). Przeludniony zakład karny oznacza stłoczone i niehigieniczne pomieszczenia; nieustanny brak prywatności (nawet w czasie wykonywania tak podstawowych czynności jak korzystanie z zaplecza sanitarnego); ograniczenie programów zajęciowych poza celami, z uwagi na brak wystarczającego personelu i środków; przeciążony system opieki zdrowotnej; zwiększone napięcie i wynikająca z niego przemoc między osadzonymi, a także osadzonymi i personelem. To tylko niektóre przykłady.

W więcej niż jednym przypadku Komitet doszedł do wniosku, że niekorzystne efekty przeludnienia skutkują niehumanitarnymi i poniżającymi warunkami pozbawienia wolności...”

C. Fragmenty jedenastego Raportu Ogólnego [CPT/Inf (2001) 16]

„28. Zjawisko przeludnienia w zakładach karnych w dalszym ciągu nęka systemy penitencjarne w Europie, poważnie utrudniając próby poprawy warunków pozbawienia wolności. Już w poprzednich Sprawozdaniach Ogólnych podkreślano negatywne skutki przeludnienia w zakładach karnych....

29. W wielu krajach wizytowanych przez Komitet, zwłaszcza w Europie Środkowej i Wschodniej, osadzonych często umieszcza się w celach wieloosobowych, w których koncentruje się całość lub większa część życia codziennego, tj. sen i aktywność dzienna, włącznie z higieną osobistą. Komitet zgłasza zastrzeżenia do samej idei takiego kwatrowania osadzonych w zamkniętych zakładach karnych. Zastrzeżenia te są tym większe, gdy w omawianych celach panuje znaczne zatłoczenie i niezdrowe warunki. Duże cele wieloosobowe nieodłącznie wiążą się z brakiem prywatności życia codziennego osadzonych. Wskazane wyżej problemy zwiększają się jeszcze, gdy przekroczone rozsądny poziom zapełnienia tych cel; poza tym w takiej sytuacji łatwiej o znaczne pogorszenie panujących warunków na skutek przeciążenia wspólnych urządzeń, takich jak umywalki czy toalety, a także niewystarczającej wentylacji.

30. Komitet często napotyka różnego rodzaju konstrukcje, takie jak metalowe żaluzje, listwy czy płyty przymocowane do okien w celach, które pozbawiają osadzonych dostępu do światła naturalnego oraz nie pozwalają na dopływ świeżego powietrza do celi. Szczególnie często stosuje się takie rozwiązania w ośrodkach dla tymczasowo aresztowanych. Komitet w pełni akceptuje szczególne środki bezpieczeństwa stosowane wobec niektórych osadzonych w celu zapobieżenia ryzyku porozumiewania się i/ lub działań przestępczych. Jednakże stosowanie tego typu środków powinno mieć charakter wyjątkowy. Ponadto nawet gdy stosowanie takich środków jest niezbędne, nie powinny one wiązać się z pozbawieniem osadzonych światła naturalnego i świeżego powietrza.

Korzystanie z tych ostatnich jest podstawowym elementem życia, do którego uprawniony jest każdy osadzony...”

88. Odpowiednie fragmenty Zalecenia Komitetu Ministrów do państw członkowskich Rady Europy w sprawie Europejskich Reguł Więziennych (Zalecenie Rec (2006) 2, przyjęte w dniu 11 stycznia 2006 roku na 952 posiedzeniu zastępców ministrów), stanowią:

„....

1. Wszystkie osoby pozbawione wolności powinny być traktowane z poszanowaniem praw człowieka.

...

3. Restrykcje nałożone na osoby pozbawione wolności powinny być ograniczone do koniecznego minimum i proporcjonalne do uzasadnionego celu, dla którego zostały nałożone.

4. Brak środków nie uzasadnia warunków więziennych naruszających prawa człowieka więźniów.

5. Życie w więzieniu powinno odpowiadać, tak dalece, jak to jest możliwe, pozytywnym aspektom życia na wolności.

6. Każde pozbawienie wolności powinno być prowadzone tak, by ułatwić osobom pozbawionym wolności reintegrację w wolnym społeczeństwie.

...

18.1 Pomieszczenia udostępnione dla więźniów, a w szczególności pomieszczenia przeznaczone do spania, są urządzone w sposób respektujący ludzką godność i tak dalece, jak to jest możliwe, prywatność oraz spełniają wymogi zdrowotne i higieniczne, przy czym właściwą uwagę przykładą się do ich warunków klimatycznych oraz w szczególności do powierzchni podłogi, ilości powietrza mierzonego w metrach kubicznych, oświetlenia, ogrzewania oraz wentylacji.

18.2 We wszystkich miejscach, w których więźniowie przebywają, pracują lub się zbierają:

a. okna powinny być wystarczająco duże, aby więźniowie mogli czytać lub pracować przy świetle naturalnym w zwykłych warunkach oraz by umożliwić dostęp świeżego powietrza, chyba że jest tam odpowiedni system klimatyzacji;

b. sztuczne światło powinno odpowiadać uznanym standardom technicznym (...)

18.3 Wymogi minimum w kwestiach, o których mowa w paragrafach 1 i 2, powinny być uregulowane są w prawie krajowym.

18.4 Prawo krajowe powinno zawierać mechanizmy zapewniające, by standardy minimum nie były w więzieniach naruszane z powodu przeludnienia.

18.5 Więźniowie powinni przebywać w nocy w pojedynczych celach z wyjątkiem przypadków, w których uznano, że korzystne jest wspólne zamieszkanie więźniów.

18.6 Więźniowie powinni dzielić celę tylko w przypadku, gdy jest ona do tego przystosowana oraz jeśli więźniowie są zdolni do przebywania ze sobą.

...

19.1 Wszystkie pomieszczenia więzienia powinny być stale utrzymywane w należyтым stanie i czystości.

19.2 W momencie przyjęcia więźniów do zakładu cele lub inne pomieszczenia, do których są oni kierowani, powinny być czyste.

19.3 Więźniowie powinni mieć bezpośredni dostęp do pomieszczeń sanitarnych, które są higieniczne i respektują prywatność.

19.4 Odpowiednie pomieszczenia powinny być udostępnione, tak aby każdy więzień mógł wykąpać się lub wziąć prysznic w temperaturze stosownej do klimatu, jeśli możliwe codziennie, lecz przynajmniej dwa razy w tygodniu (lub w razie potrzeby częściej) w interesie ogólnej higieny.

19.5 Więźniowie mają obowiązek utrzymania ciała, ubrania oraz pomieszczeń przeznaczonych do spania w czystości i porządku.

19.6 Władze więzienne powinny wyposażyć w tym celu osadzonych w odpowiednie środki, w tym w przybory toaletowe i ogólne środki czystości i materiały.

(v) DZIAŁANIA PODJĘTE PRZEZ PAŃSTWO W CELU ZMNIEJSZENIA WSPÓŁCZYNNIKA PRZELUDNIENIA W POLSKICH ZAKŁADACH KARNYCH

89. Rząd stwierdził, że problem przeludnienia w polskich zakładach karnych pojawił się we wrześniu 2000 roku. Najgorsza statystyka odnotowana została w listopadzie 2006 roku ze współczynnikiem przeludnienia wynoszącym 24%. Od tego czasu podjęto szereg zdecydowanych działań w celu zwalczania problemu przeludnienia. W rezultacie, wskaźniki przeludnienia, obliczany dla wszystkich zakładów karnych, spadł we wrześniu 2008 roku do 6,8% , a wskaźnik obliczany tylko dla zakładów karnych i aresztów śledczych do 8,1%. Według statystyk opublikowanych przez władze służby więziennej, w czerwcu 2009 roku wskaźniki te wynosiły odpowiednio 3,2% i 4%.

A. Środki ustawowe

90. Ustawa z dnia 7 września 2007 roku o wykonywaniu kary pozbawienia wolności poza zakładem karnym w systemie elektronicznego dozoru; *Dz. U. z 2007 r. nr 191, poz. 1366*, wchodzi w życie z dniem 1 września 2009 roku Ustawa wprowadza możliwość odbywania kar krótkoterminowych poza zakładem karnym. Ma ona na celu, między innymi, zmniejszenie liczby osadzonych. Według Rządu, w ciągu pierwszych dwóch lat od wprowadzenia w życie nowego prawa, 3000 skazanych zostanie objętych programem, a ostatecznym celem jest objęcie 15000 skazanych rocznie.
- Ponadto, Ministerstwo Sprawiedliwości przygotowało szereg projektów ustaw, zmieniających odpowiednie przepisy Kodeksu karnego wykonawczego oraz innych

właściwych ustaw. Proponowane zmiany mają na celu wyeliminowanie problemu przeludnienia poprzez stosowanie różnych środków, m.in. poprzez upoważnienie dyrektorów zakładów karnych do zawieszenia wykonania kary pozbawienia wolności w przypadku gdy w zakładzie karnym, do którego został przydzielony skazany, nie ma wolnych miejsc.

Ponadto, artykuł 248 Kodeksu karnego wykonawczego, który został uznany za niezgodny z konstytucją oraz inne związane z nimi przepisy powinny być uchylone lub zmienione w wykonaniu wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 26 maja 2008 roku (zob. paragraf 85 powyżej). W dniu wydania wyroku projekt przedmiotowej ustawy nie został jeszcze przedłożony do Parlamentu

B. Inne środki

91. Zgodnie ze stanowiskiem Rządu specjalny program został opracowany na lata 2006-2009, w celu uzyskania 17000 nowych miejsc w zakładach karnych. Jak przedstawił Rząd, w ciągu pierwszych dwóch lat zrealizowano 50 % zamierzonego celu programu. Ponadto, do końca 2007 roku powstało 1500 nowych miejsc w dawnych szkołach i jednostkach wojskowych w Dąbrowie, Przytułach i Przywarach. Plan przewiduje również uzyskanie 3900 nowych miejsc do końca 2008 roku oraz kolejnych 2499 do końca 2009 r.

PRAWO

I. Zarzut naruszenia artykułu 3 Konwencji

92. Skarżący zarzucił, iż jego osadzenie w warunkach panujących w zakładach karnych oraz aresztach śledczych, w których był przetrzymywany od 2003 roku stanowi niehumanitarne i poniżające traktowanie niezgodne z art. 3 Konwencji, który brzmi:
- „Nikt nie może być poddany torturom ani okrutnemu, niehumanitarnemu lub poniżającemu traktowaniu i karaniu.”
93. Skarżący twierdził, że przeludnienie oraz niehumanitarne warunki, które utrzymywały się podczas jego długotrwałego uwięzienia, miały niekorzystny wpływ na jego zdrowie fizyczne oraz były powodem jego upokorzenia oraz cierpienia.

A. Dopuszczalność skargi

1. Wstępny sprzeciw Rządu

94. Rząd podnosił, iż skarżący nie wyczerpał wszystkich przysługujących mu krajowych środków prawnych.
- (a) Rząd
95. Rząd przyznał, iż skarżący wniósł szereg skarg do różnych władz krajowych. Skargi te jednak, z jednym tylko wyjątkiem, zostały wniesione po dacie złożenia skargi do Trybunału. Skarga złożona przed 11 maja 2004 roku dotyczyła warunków w areszcie śledczym w Wejherowie. Jednakże skarżący nie czekał z

wniesieniem skargi do Trybunału do czasu rozpatrzenia skargi na warunki w areszcie śledczym.

96. Rząd utrzymywał, iż skarżącemu przysługiwało kilka skutecznych środków prawnych dostępnych zgodnie z przepisami Kodeksu karnego wykonawczego, między innymi odwołanie od sprzecznej z prawem decyzji władz więziennych, skarga do sędziego penitencjarnego na warunki panujące w więzieniu, nawet w obliczu braku oficjalnej decyzji w tej sprawie.
97. Co więcej, Rząd argumentował, że skarżący nie skorzystał, chociaż mógł to zrobić, ze środków prawnych przysługujących na podstawie art. 23 i 24 Kodeksu cywilnego w związku z art. 445 i 448 Kodeksu cywilnego umożliwiających wniesienie powództwa o zadośćuczynienie pieniężne za uszczerbek na zdrowiu odniesiony w wyniku nieodpowiednich warunków pozbawienia wolności.

W związku z powyższym Rząd przywołał orzeczenie Sądu Najwyższego z dnia 28 lutego 2007 roku, w którym Sąd Najwyższy uznał po raz pierwszy prawo osadzonego do wniesienia na podstawie art. 24 w związku z art. 448 Kodeksu cywilnego powództwa o zadośćuczynienie przeciwko Skarbowi Państwa za szkody spowodowane przeludnieniem i nieodpowiednimi warunkami sanitarnymi w zakładach penitencjarnych. (zob. paragraf 70-71 powyżej). Ponadto przedłożył kopie wyroków, w których sądy krajowe odnosiły się do skarg o zadośćuczynienie wniesionych przez byłych osadzonych w związku z domniemanym naruszeniem ich dóbr osobistych (zob. paragraf 72 i 73 powyżej).

Rząd dalej twierdził, iż według wyżej wspomnianych przepisów powód mógł starać się uzyskać w sądzie cywilnym nakaz zaprzestania naruszania przez władze więzienne jego dóbr osobistych, na przykład przez przeniesienie go do innej celi. Nie dostarczył jednak konkretnego przykładu na potwierdzenie efektywności takiego żądania.

Rząd nie odniósł się do faktu, iż 19 lutego 2008 roku skarżący wniósł pozew o zadośćuczynienie pieniężne, o czym skarżący poinformował Trybunał pismem z dnia 25 listopada 2008 roku (zob. paragraf 70-71 powyżej).

98. Wreszcie Rząd stwierdził, że skarżący powinien był wystąpić z wnioskiem do Trybunału Konstytucyjnego zgodnie z art. 191 w powiązaniu z art. 79 Konstytucji RP o uznanie Rozporządzenia z 2006 roku za niezgodne z Konstytucją.

(b) Skarżący

99. Skarżący zawetował wstępny zarzut Rządu.
100. Twierdził, iż według prawa precedensowego wybór środka prawnego odpowiedniego z uwagi na okoliczności danej sprawy należy do jednostki. (*Airey przeciwko Irlandii*, 9 października 1979 roku, § 23, Series A no. 32).
101. W tym względzie skarżący przypomniał, że 14 marca 2005 roku wniósł skargę do dyrektora aresztu śledczego w Gdańsku na ogólne warunki pobytu w zakładzie. Jego skarga została jednak uznana za bezzasadną (zob. paragraf 68 powyżej).

102. Co więcej skarżący utrzymywał, że nie mógł wnieść odwołania do sędziego penitencjarnego zgodnie z artykułem 7 Kodeksu karnego wykonawczego. Wspomniany przepis umożliwia odwołanie od ostatecznej decyzji o osadzeniu w celi mierzącej mniej niż wymagane ustawowo 3 m², niemniej jednak w przedmiotowej sprawie nigdy nie wydano takiej indywidualnej decyzji.
103. Wreszcie skarżący utrzymywał, że z uwagi na okoliczności sprawy skarga konstytucyjna nie była efektywnym środkiem. Skarżący odniósł się do orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego w sprawie *Pachla*, w którym Trybunał wskazał dwa istotne ograniczenia polskiego modelu skargi konstytucyjnej – jej zakres oraz formę zadośćuczynienia, które przewiduje (*Pachla przeciwko Polsce, skarga nr 8812/02, 8 listopada 2005 roku*).
104. W piśmie z dnia 25 listopada 2008 roku skarżący utrzymywał, iż 19 lutego 2008 roku wniósł do Sądu Okręgowego w Warszawie, na podstawie artykułu 23 i 24 w związku z artykułem 448 Kodeksu cywilnego, powództwo o zadośćuczynienie. Skarżący pozwał Skarb Państwa z powodu domniemanej szkody, którą poniósł w wyniku przeludnienia oraz nieodpowiednich warunków życia we wszystkich aresztach, w jakich do tej pory był przetrzymywany.

Skarżący argumentował, że skorzystał z oferowanego przez prawo cywilne środka prawnego. Podkreślił jednak, że trwające postępowanie cywilne nie spowodowało poprawy jego sytuacji w więzieniu, jako że nadal był przetrzymywany w warunkach niezgodnych z wymogami Konwencji.

2. Ogólne zasady odnoszące się do wyczerpywania środków krajowych

105. Trybunał pragnie zauważyć, że zasada wyczerpania środków krajowych zawarta w artykule 35 § 1 Konwencji wymaga wyczerpania środków w normalnym toku odwoławczym, które są dostępne i wystarczające dla uzyskania zadośćuczynienia za domniemane naruszenia. Istnienie owych środków musi być wystarczająco pewne, nie tylko w teorii ale i w praktyce, w przeciwnym razie nie spełniają one testu dostępności i skuteczności (zob., m.in., *Akdivar i inni przeciwko Turcji*, wyrok z dnia 16 września 1996 roku, *Sprawozdanie z wyroków i decyzji 1996-IV*, § 65).
106. W obszarze wyczerpania środków krajowych ciężar dowodu ulega rozłożeniu. W razie powołania się na niewyczerpanie środków krajowych, to na Rządzie spoczywa ciężar udowodnienia, że środek był skuteczny i dostępny w teorii jak i w praktyce w stosownym czasie, innymi słowy, że mógł być użyty, że w stosunku do zarzutów skarżącego mógł prowadzić do otrzymania zadośćuczynienia oraz miał uzasadnione perspektywy powodzenia. Jednakże, jeżeli powyższe zostanie udowodnione, ciężar dowodu przesuwa się na skarżącego, który wykazać musi, że środek wskazany przez Rząd został użyty lub z jakiegoś powodu, w okolicznościach konkretnej sprawy, był nieprzydatny lub nieskuteczny albo istniały szczególne okoliczności zwalniające go z tego wymogu (*ibid.*, § 68). Ponadto, artykuł 35 § 1 należy stosować z pewną dozą elastyczności i bez nadmiernego formalizmu. Oznacza to, między innymi, że należy realistycznie brać pod uwagę nie tylko samo istnienie środków w systemie prawa Umawiającej się Strony, lecz także ogólny kontekst prawny i polityczny, w którym funkcjonują, jak również indywidualne sytuacje skarżących (*ibid.*, § 69).

3. Zastosowanie powyższych reguł w przedmiotowej sprawie

W pewnych okolicznościach skargi dotyczących stosowania lub wdrażania przepisów penitencjarnych kierowane do organów penitencjarnych mogą zostać uważane za skuteczny środek (zob., m.in., *Boyle i Rice p. Zjednoczonemu Królestwu*, wyrok z dnia 27 kwietnia 1988 roku Seria A nr 131, s. 26, § 65). Trybunał zauważa, że skarżący przed złożeniem skargi do Trybunału wniósł skargę do władz penitencjarnych zgodnie z Kodeksu Karnego Wykonawczego (zob. paragraf 68 powyżej). Także później złożył szereg podobnych skarg (zob. paragraf 65-68 powyżej).

W swoich skargach skarżący wyraźnie podnosił problem przeludnienia oraz nieodpowiednich warunków życia w różnych aresztach śledczych oraz więzieniach, w których przebywał w określonym czasie. Odpowiednie władze, w tym właściwe Okręgowe Inspektoraty Służby Więziennej, uznały wszystkie te skargi za oczywiście bezzasadne, nawet w sytuacji, gdy jak w przypadku Aresztu Śledczego w Gdańsku fakt przeludnienia został oficjalnie uznany przez władze państwowe (zob. paragraf 67-68 powyżej).

Wynika z tego, że w danej sprawie skarżący skorzystał ze wspomnianego przez Rząd środka krajowego, chociaż nie uzyskał zadośćuczynienia w związku ze swoimi skargami.

108. Mając na uwadze środki dostępne w prawie cywilnym Trybunał stwierdza, iż orzeczenia sądów krajowych, na które powoływał się Rząd, wyraźnie pokazują, że przed orzeczeniem Sądu Najwyższego z dnia 28 lutego 2007 roku oraz wyrokiem Trybunału Konstytucyjnego z dnia 26 maja 2008 roku krajowe sądy konsekwentnie interpretowały artykuł 24 § 1 Kodeksu cywilnego jako zależny od dwóch elementów, z których jeden polega na naruszeniu, będącym skutkiem bezprawnego działania lub zaniechania. Analiza odpowiednich spraw w świetle prawa polskiego pokazuje, że w czasie, gdy skarżący złożył pozew w sądzie polityka ograniczania przestrzeni dla każdej jednostki w zakładach karnych była zgodna z prawem krajowym. Trybunał stwierdził, że zmiany w krajowym orzecznictwie faktycznie miały miejsce od czasu wydania wyżej wspomnianych wyroków. Sporadyczne decyzje podjęte pod koniec 2007 roku zostały częściej praktykowane w 2008 roku. Wydaje się, że krajowe sądy cywilne stały się bardziej skłonne, aby uznawać naruszenie dóbr osobistych więźniów za sprzeczne z prawem i przyznawać im zadośćuczynienie pieniężne, jeśli udowodnią, że byli przetrzymywani przez znaczny okres czasu w nieodpowiednich warunkach, w celi, w przypadku której nie zachowano ustawowego wymogu minimalnej powierzchni 3 m².

Wyrażając aprobatę wobec zmian w orzecznictwie sądów krajowych, Trybunał jednakże zauważa, że Rząd nie przedstawił postanowień sądów krajowych wskazujących, że osobom przetrzymywanym w nieodpowiednich warunkach powiodła się zmiana ich *status quo*. Środki prawa cywilnego, na które powoływał się Rząd, okazały się mieć charakter odszkodowawczy, ponieważ do tej pory żaden sąd krajowy nie nałożył nakazu zmiany sytuacji, która była powodem naruszenia dóbr osobistych więźnia (zob. paragraf 79-83 powyżej). Tym samym, wydaje się,

iż sytuacja skarżącego nie poprawiła się przez fakt wytoczenia przez niego powództwa na podstawie artykułu 23 i 24 w związku z artykułem 448 Kodeksu cywilnego w sprawie, która jest w toku od 19 lutego 2008 roku. Przeciwnie, nadal przebywał w celach, które były równie zatłoczone jak te z początków etapów, kiedy to odbywał karę pozbawienia wolności – z wyjątkiem krótkiego okresu w więzieniu w Goleniowie (zob. paragraf 128-131 powyżej).

109. W rezultacie, ani w czasie kiedy skarżący wystąpił do Trybunału, ani w bieżącej sytuacji postępowanie cywilne nie może wpłynąć na sytuację skarżącego do tego stopnia, żeby wspomniane powództwo można było uznać za skuteczny środek w rozumieniu artykułu 35 § 1 Konwencji.

Wniosek ten jest bez uszczerbku dla orzeczenia Trybunału w podobnych sprawach w przyszłości, w których skarżący w czasie wnoszenia powództwa był już na wolności albo został przeniesiony do zakładu, w których warunki odpowiadały Konwencji. Jeśli rzekome naruszenie przestaje mieć miejsce i nie może zostać wyeliminowane ze wstecznym efektem, jedyną formą zadośćuczynienia jest pieniężna rekompensata. W takich sytuacjach, mając na uwadze zasadę subsydiarności, nie można wykluczyć, że od osób skarżących się na poniżające traktowanie w związku z warunkami ich uwięzienia, można wymagać skorzystania w pierwszej kolejności z środków wskazanych przez Rząd.

110. Wreszcie Rząd przedstawił przykład skargi konstytucyjnej, w której osoba twierdziła, że artykuł 28 Kodeksu karnego wykonawczego jest niezgodny z Konstytucją, o ile dopuszczał umieszczenie osadzonych w celach o powierzchni poniżej wymagań ustawowych. Trybunał bierze pod uwagę wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 26 maja 2008 roku, w którym poddawany w wątpliwość przepis został uznany za niekonstytucyjny (zob. paragraf 85 powyżej). Jednakże Trybunał zauważa, że polski model wniosków do Trybunału Konstytucyjnego charakteryzuje się znacznymi ograniczeniami w stosunku do formy zadośćuczynienia, którą zapewnia. Na mocy art. 190 Konstytucji głównym bezpośrednim skutkiem wyroku Trybunału Konstytucyjnego jest uchylenie przepisu, który został uznany za niekonstytucyjny. Jak pokazuje ostatnia praktyka Trybunału Konstytucyjnego, ten bezpośredni skutek nie musi być natychmiastowy. Trybunał zauważa, że 26 maja 2008 roku Trybunał Konstytucyjny uznał art. 248 Kodeksu Karnego Wykonawczego za niezgodny z Konstytucją, zarządzając jednak, że niekonstytucyjny przepis powinien utracić moc obowiązującą nie później niż w ciągu 18 miesięcy od wydania wyroku (ibid.). Trybunał Konstytucyjny w tejże sprawie w istocie nakazał indywidualny środek w odniesieniu do autora skargi konstytucyjnej. Orzeczenie to jednakże było ze swej natury wyjątkowe, ponieważ zostało wydane zgodnie z zasadą tzw. „prawa do przywileju”, która nagradza osobę, która pierwsza złożyła skargę konstytucyjną w danej sprawie, za jej aktywną postawę. Ponadto należy zauważyć, że praktyka Trybunału Konstytucyjnego odwołująca się do wyżej wspomnianej zasady, nie jest dobrze ugruntowana. W rezultacie, jest rzeczą niepewną, czy zostanie zastosowana w odniesieniu do każdej skargi konstytucyjnej. Wynika z tego, że skarga indywidualna do Trybunału Konstytucyjnego nie może być uznana za skuteczny środek w rozumieniu Konwencji, w okolicznościach rozpatrywanej sprawy skarżącego.

111. Bez względu na wyżej wymienione okoliczności, należy jedynie zauważyć, że stwierdzenie Trybunału Konstytucyjnego zawarte w wyroku z 26 maja 2008 roku (zob. paragraf 85 powyżej) oraz tego Trybunału (zob. paragraf 147 poniżej), że przeludnienie w polskich zakładach karnych w danym czasie w znaczny sposób osłabiło skuteczność dostępnych krajowych środków sprawiając, że stały się iluzoryczne i niezdolne do zapewnienia zadośćuczynienia w związku ze skargą skarżącego. Zatem Trybunał odrzuca wstępny zarzut Rządu dotyczący niewykorzystania środków krajowych.
112. Trybunał bierze także pod uwagę, iż rozpatrywana skarga nie jest oczywiście bezzasadny w rozumieniu artykułu 35 § 3 Konwencji. Dalej stwierdza, że nie jest niedopuszczalna z jakiegokolwiek przyczyny. Dlatego może zostać uznana za dopuszczalną.

B. Meritum sprawy

1. Skarżący

113. Skarżący podnosił, że warunki jego osadzenia w więzieniach i aresztach, w których przebywał od 2003 roku nie spełniały standardów określonych w artykule 3 konwencji. W szczególności skarżył się, że był przetrzymywany w przeludnionych celach o przestrzeni mniejszej niż 3 m² na osobę.
114. Powód skarżył się także, że pozwalano mu przebywać przez bardzo ograniczony czas poza celą, tzn. przysługiwała mu tylko godzina ćwiczeń na dzień. Skarżący twierdził także, że warunki higieniczne we wspomnianych zakładach karnych były niestosowne. W szczególności miał prawo tylko do jednego prysznica na tydzień, a jego ubrania oraz pościel nie były dostatecznie często prane.
115. Wreszcie, według skarżącego przeludnienie w polskich zakładach karnych było powszechnym i trwałym problemem.

2. Rząd

116. Rząd twierdził, że podczas uwięzienia skarżący nie doznał niehumanitarnego lub poniżającego traktowania, które osiągnęło minimalny poziom dotkliwości w rozumieniu artykułu 3 Konwencji.
117. Rząd uznał istnienie oraz trwały charakter problemu przeludnienia w polskich więzieniach. Podniósł, iż w przypadku czterech pobytów skarżącego w zakładach penitencjarnych wymagania dotyczące przestrzeni 3m² zostały spełnione. Pobyty, do których się odniesiono są następujące: więzienie w Sztumie od 12 grudnia 2003 roku do 28 stycznia 2004 roku; od 23 do 29 marca 2006 roku; od 22 czerwca do 2 sierpnia 2006 roku; oraz w areszcie w Wejherowie od 13 lutego do 26 kwietnia 2007 roku. W późniejszej swojej argumentacji Rząd podnosił także, iż od 20 lutego 2008 roku do bliżej nieokreślonej daty (nie później niż koniec 2008 roku, jak się wydaje) skarżący był przetrzymywany w więzieniu w Goleniowie w celi, w której minimalne standardy zostały zachowane.
118. Co więcej, Rząd utrzymywał, że warunki higieniczne i sanitarne podczas całego okresu uwięzienia odpowiadały standardom. Twierdził także, że skarżący mógł

codziennie przebywać średnio dwie godziny poza celą, w tym jedną godzinę na dziedzińcu.

3. Ocena Trybunału

(a) główne zasady

119. Trybunał podkreślił, iż artykuł 3 Konwencji chroni jedną z podstawowych wartości demokratycznych społeczeństw. Konwencja bezwzględnie zakazuje tortur oraz niehumanitarnego bądź poniżającego traktowania lub karania, bez względu na zachowanie ofiary (*Labita przeciwko Włochom* [GC], no. 26772/95, § 119, ECHR 2000-IV).

Trybunał wielokrotnie podkreślał, iż złe traktowanie musi osiągnąć poziom minimalnej niedogodności, jeśli ma być brane pod uwagę na mocy artykułu 3 Konwencji. Oszacowanie tego minimalnego poziomu niedogodności jest względne. Zależy od wszystkich okoliczności sprawy, takich jak czas trwania złego traktowania, fizyczne i psychiczne konsekwencje, a także w niektórych przypadkach płeć, wiek, stan zdrowia ofiary. Co więcej, w stwierdzaniu, czy traktowanie jest „poniżające” w rozumieniu artykułu 3 Konwencji Trybunał będzie musiał wziąć pod uwagę, czy celem tego traktowania jest upokorzenie oraz zdeprecjonowanie danej osoby oraz czy, biorąc pod uwagę konsekwencje takiego traktowania, wpłynęło ono negatywnie na osobowość tej osoby w sposób nie dający się pogodzić z artykułem 3 Konwencji. Chociaż pytanie, czy celem było poniżenie lub zdeprecjonowanie ofiary jest czynnikiem, który należy wziąć pod uwagę, brak takiego celu nie może ostatecznie wykluczyć naruszenia artykułu 3 (zob. *Peers przeciwko Grecji*, no. 28524/95, §§ 67-68, 74, ECHR 2001-III; *Valašinas przeciwko Litwie*, no. 44558/98, § 101, ECHR 2001-VIII).

120. Środki stosowane w celu pozbawienia jednostki wolności często mogą się wiązać z nieuniknionym cierpieniem i poniżeniem. Mimo wszystko poniżenie oraz cierpienie nie może przekraczać koniecznego poziomu cierpienia lub poniżenia związanego z konkretnym rodzajem zgodnego z prawem traktowania lub karania.

W odniesieniu do więźniów, Trybunał wielokrotnie wskazywał w poprzednich sprawach, że osoba pozbawiona wolności nie traci przez sam fakt uwięzienia ochrony jej podstawowych praw gwarantowanych przez Konwencję. Przeciwnie, osoby osadzone znajdują się w wyjątkowej sytuacji i władze mają obowiązek je chronić. Zgodnie z artykułem 3 Konwencji państwo musi zapewnić warunki uwięzienia, które odpowiadają godności ludzkiej oraz zadbać, żeby sposób wykonywania określonych środków nie poddawał osadzonego cierpieniu oraz trudnościom niewspółmiernym do koniecznego poziomu dolegliwości zawsze związanych z uwięzieniem oraz żeby, biorąc pod uwagę praktyczne wymogi uwięzienia, jego zdrowie oraz samopoczucie były odpowiednio chronione (*Valašinas*, cytowany powyżej, § 102; *Kudła przeciwko Polsce* [GC], no. 30210/96, § 94, ECHR 2000-XI).

121. Szacując warunki uwięzienia, należy wziąć pod uwagę łączne konsekwencje warunków, jak również skutki zarzutów skarżącego (zob. *Dougoz przeciwko Grecji*, no. 40907/98, § 46, ECHR 2001-II). Należy także wziąć pod uwagę długość okresu czasu, w którym dana osoba jest uwięziona w konkretnych

warunkach (zob. między innymi *Alver przeciwko Estonii*, no. 64812/01, 8 listopada 2005 roku).

122. Skrajny brak przestrzeni w celi więziennej jest aspektem, który należy wziąć pod uwagę w celu ustalenia, czy poddawane w wątpliwość warunki uwięzienia były „poniżające” z punktu widzenia art. 3 Konwencji (zob. *Karalevičius przeciwko Litwie*, no. 53254/99, 7 kwietnia 2005 roku). We wcześniejszych sprawach, gdzie skarżący mieli do dyspozycji mniej niż 3 m² na osobę, Trybunał stwierdzał, że przeludnienie było tak duże, że to samo w sobie stanowiło uznanie naruszenia art. 3 Konwencji (zob., między innymi, *Lind przeciwko Rosji*, no. 25664/05, § 59, 6 grudnia 2007 roku; *Kantjrev przeciwko Rosji*, no. 37213/02, § 50-51, 21 czerwca 2007 roku; *Andrey Frolov przeciwko Rosji*, no. 205/02, § 47-49, 29 marca 2007 roku; *Labzov przeciwko Rosji*, no. 62208/00, § 44, 16 czerwca 2005 roku).

Dla kontrastu, w innych sprawach, w których przeludnienie nie było tak znaczne, żeby miał zastosowanie art. 3 Konwencji, Trybunał badał inne aspekty warunków panujących w więzieniu jako relewantnych dla oszacowania zgodności z przepisami. Elementy te to w szczególności dostęp do wentylacji, dostęp do światła dziennego lub powietrza, odpowiednie ustawienia ogrzewania, zgodność z podstawowymi wymaganiami sanitarnymi oraz możliwość prywatnego korzystania z toalety. Tak więc nawet w przypadkach, które dotyczyły większych cel – w zakresie od 3 do 4 m² na więźnia – Trybunał stwierdzał naruszenie artykułu 3 Konwencji, ponieważ do czynnika braku przestrzeni dochodziła kwestia braku wentylacji i oświetlenia (zob., na przykład, *Babushkin przeciwko Rosji*, no. 67253/01, § 44, 18 października 2007 roku; *Ostrovar przeciwko Mołdawii* no. 35207/03, § 89, 13 września 2005 roku i *Peers przeciwko Grecji*, no. 28524/95, §§ 70-72, ECHR 2001-III) lub braku prywatności w życiu codziennym (zob., *mutatis mutandis*, *Belevitskiy przeciwko Rosji*, no. 72967/01, §§ 73-79, 1 marca 2007 roku; *Valašinas*, cytowany powyżej, § 104; *Khudoyorov*, powołana powyżej, §§ 106 i 107; *Novoselov przeciwko Rosji*, no. 66460/01, §§ 32, 40-43, 2 czerwca 2005 roku).

(b) Zastosowanie tych zasad do rozpatrywanej sprawy

(i) przeludnienie

123. Trybunał musi mieć wzgląd na wyroki Trybunału Konstytucyjnego oraz decyzje różnych organów państwowych, które uznały trwały charakter problemu przeludnienia w polskich więzieniach (zob. paragraf 85 powyżej). W tym względzie Trybunał odnosi się do orzeczenia z 26 maja 2008 roku, w którym Trybunał Konstytucyjny stwierdził, że nie można zapewnić godnego traktowania w celi, w której przestrzeń przeznaczona dla każdej osoby jest mniejsza niż 3 m² (art. 41 § 4 Konstytucji) oraz tak poważne przeludnienie w więzieniach, jakie miało miejsce w Polsce, samo w sobie może być zakwalifikowane jako forma niehumanitarnego i poniżającego traktowania (art. 40 Konstytucji).

Trybunał zauważa, że art. 40 Konstytucji został sformułowany niemal identycznie jak art. 3 Konwencji. Dlatego Trybunał, mając na względzie zasadę subsydiarności stwierdza, iż wspomniane wyżej orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego może stanowić podstawowe kryterium dla oszacowania przez Trybunał, czy

przeludnienie w polskich zakładach karnych uchybia wymogom określonym w art. 3 Konwencji. W rezultacie, wszystkie sytuacje, w których osadzony jest pozbawiony minimalnej przestrzeni 3 m² w celi będą traktowane jako wskazanie, że art. 3 Konwencji został pogwałcony.

124. Stosując wymienione wyżej zasady do rozpatrywanej sprawy, głównym elementem przy ocenie dokonywanej przez Trybunał jest przestrzeń życiowa zapewniona skarżącemu podczas jego uwięzienia w aresztach w Słupsku, Gdańsku, Wejherowie, Warszawie Mokotów, Wrocławiu oraz więzieniach w Sztumie, Kamińsku i Goleniowie.

125. Rząd uznał, że areszty w Słupsku, Gdańsku i Wejherowie były na ogół przeludnione w czasie, gdy skarżący był tam osadzony (zob. paragraf 11, 28, 41 powyżej). Z drugiej strony, twierdzenia Rządu w odniesieniu do dokładnej wielkości zajmowanej przez skarżącego powierzchni w celi są wybiórcze i nie potwierdzone przez żadne oficjalne dokumenty (zob. paragraf 11, 27, 29 i 40 powyżej).

Skarżący ze swojej strony dostarczył kopię listu od Centralnego Zarządu Służby Więziennej, który potwierdzał, że w danym czasie poziom przeludnienia sięgał od 3 do 14% w areszcie śledczym w Słupsku (zob. paragraf 17 powyżej), od 3 do 17% w areszcie w Gdańsku (zob. 39 powyżej) oraz od 3 do 11% w Wejherowie (zob. 49 powyżej). Skarżący dalej utrzymywał, że przez większość czasu był przetrzymywany w celach o przestrzeni przeznaczonej na jedną osobę mniejszej niż 3 m², a czasami nawet poniżej 2 m² na osobę (zob. paragraf 16, 36-38, 47 i 58 powyżej). Tym samym skarżący potwierdził swoje twierdzenia, dostarczając kopie szczegółowych akt aresztu w Gdańsku, których Rząd, jak twierdził, nie był w stanie przedstawić (zob. paragraf 35-38 powyżej) oraz listu od dyrektora aresztu w Wejherowie (zob. paragraf 49 powyżej).

126. W odniesieniu do więzienia w Sztumie Rząd utrzymywał, że skarżący na dwa miesiące w 2006 został przydzielony do celi, w której przestrzeń na jedną osobę nie przekraczała 2,2 m², natomiast przez pozostałą część pobytu w więzieniu warunki życia, które zostały mu zapewnione, były zgodne z krajowymi standardami (zob. paragraf 19 powyżej). Skarżący jednakże utrzymywał, że podczas jego pierwszego i drugiego pobytu w więzieniu był przetrzymywany w celach, których przestrzeń na więźnia wynosiła odpowiednio 2,6 oraz 2,25 m². Na poparcie swojego twierdzenia przedstawił list uzyskany od Centralnego Zarządu Służby Więziennej, który potwierdzał, że więzienie w Sztumie podczas pierwszego pobytu skarżącego było przeludnione o 10% ponad miarę, o 20% podczas drugiego pobytu oraz o 25 % podczas ostatniego tam pobytu (zob. paragraf 24-25 powyżej).

127. Rząd nie poczynił żadnych komentarzy w odniesieniu do więzienia w Kamińsku. Skarżący, ze swej strony, dostarczył kopię listu przesłanego przez administrację więzienia w Kamińsku do Ministra Sprawiedliwości, w którym stwierdzono, że przez jeden miesiąc w połowie 2007 roku oskarżony był przetrzymywany w celi, w której przestrzeń przeznaczona dla więźnia nie przekraczała 2,7 m² (zob. paragraf 53 powyżej). Dodatkowo list uzyskany od Centralnego Zarządu Służby Więziennej wskazuje, że stopień przeludnienia w tym więzieniu osiągnął w danym czasie blisko 15 % (zob. paragraf 54 powyżej).

128. Wreszcie w okresie po wytoczeniu przez skarżącego powództwa w sądzie krajowym w sprawie zadośćuczynienia za rzekomo nieodpowiednie warunki uwięzienia, mianowicie w okresie od lutego 2008 roku skarżący przebywał w więzieniu w Goleniowie oraz w areszcie w Warszawie Mokotów oraz we Wrocławiu.
129. Trybunał zauważa, że Rząd poczynił uwagi odnośnie do krótkiego okresu uwięzienia skarżącego w więzieniu w Goleniowie oraz nie wyraził opinii dotyczącej pozostałej części pobytu w więzieniach i aresztach (zob. paragraf 56, 61 i 64 powyżej). Skarżący ze swojej strony przedstawił stanowisko dotyczące jego całego pobytu w więzieniu w Goleniowie oraz Warszawie Mokotów (zob. paragraf 7-59 i 62 powyżej). Nie odniósł się natomiast do aresztu we Wrocławiu, gdzie obecnie przebywa (zob. paragraf 64 powyżej).
130. Trybunał zwraca uwagę na nie podlegający dyskusji fakt, iż od 20 lutego 2008 roku do bliżej nieokreślonego terminu, nie później jednak niż do końca 2008 roku minimalny ustawowy standard powierzchni w celi 3m² na osobę został spełniony w przypadku celi skarżącego w więzieniu w Goleniowie (zob. paragraf 56 i 59 powyżej). Jednocześnie jednak Trybunał zauważa, że argument skarżącego, iż w ciągu siedmiu miesięcy poprzedzających tę datę był on przetrzymywany w celach, w których powierzchnia na osobę wynosiła od 2.5 do 2.57 m² nie został przez Rząd zakwestionowany. Co więcej, to że maksymalna pojemność więzienia w Goleniowie została przekroczona o 7% zostało potwierdzone przez oficjalne statystyki Centralnego Zarządu Służby Więziennej (zob. paragraf 57 powyżej).
- W odniesieniu do aresztu w Warszawie Mokotów, w którym skarżący przebywał od bliżej nieokreślonej daty pod koniec 2008 roku do 13 lutego 2009 roku Trybunał wobec braku opinii Rządu bierze pod uwagę zdanie wyrażone przez skarżącego, że przestrzeń, którą miał w danym zakładzie do dyspozycji wynosiła od 1.75 do 2.5 m² (zob. paragraf 62 powyżej). Wreszcie Trybunał odnosi się do oficjalnych statystyk potwierdzonych przez Rząd, z których wynika, że wskaźnik przełudnienia w polskich więzieniach i aresztach nadal wynosił 8.1% we wrześniu 2008 oraz 4% w czerwcu 2009 roku (zob. paragraf 89 powyżej).
131. Trybunał zauważa, że Rząd przyznał, że większość wspomnianych zakładów karnych była przełudniona w danym czasie. Co więcej, Trybunał nie przekonują zapewnienia Rządu, nie poparte niezbitymi dowodami, że z wyjątkiem krótkich okresów czasu problem ten nie dotyczył cel skarżącego oraz że warunki życia, które mu zapewniono, były zgodne ze standardami Konwencji.

W związku z tym należy dalej zauważyć, że zarzuty skarżącego dotyczące przełudnienia zostały w znacznym stopniu potwierdzone przez list jego adwokata do Centralnego Zarządu Służby Więziennej oraz od administracji więziennej do Ministerstwa Sprawiedliwości.

Trybunał uznał zatem za dowód wymagany przez art. 3 Konwencji, iż większość cel skarżącego, w których był przetrzymywany przez znaczną część okresu pozbawienia wolności, była przełudniona i przekraczała ponad przewidziane prawem normy. Przez co pozostawiono skarżącemu mniej niż 3 m² osobistej przestrzeni, która czasem wynosiła nawet mniej niż 2 m² na osobę. Nawet jeśli

czasami cela mieściła się w granicach lub poniżej przewidzianej powierzchni, skarżący dostawał zwykle tylko trochę więcej niż 3 m² przestrzeni (zob. paragraf 28, 38 i 42 powyżej).

W związku z powyższym, Trybunał będzie stale powtarzać, iż według norm zalecanych przez Konwencję o zapobieganiu torturom oraz niehumanicznemu lub poniżającemu traktowaniu albo karaniu przestrzeń przydzielana każdemu więźniowi w polskich zakładach karnych powinna być większa niż krajowe minimum ustawowe, a więc 4 m² (zob. paragraf 86 powyżej).

Sytuacja skarżącego została znacznie pogorszona z uwagi na to, iż był on przez całe dni zamknięty w celi, z wyjątkiem jednej godziny dziennie spędzanej na ćwiczeniach na świeżym powietrzu oraz prawdopodobnie dodatkowego, jakkolwiek krótkiego czasu spędzanego w pokoju telewizyjnym.

(ii) inne elementy

132. Skarżący skarżył się także na szereg dodatkowych cech pogarszających warunki życia oraz warunki sanitarne podczas jego uwięzienia.

W świetle argumentów stron Trybunał uznaje następujące elementy jako ustalone: (1) skarżącemu przysługiwała jedna godzina dziennie ćwiczeń na świeżym powietrzu; (2) jeden gorący prysznic na tydzień; (3) brał prysznic razem z grupą więźniów, równą ilości dostępnych słuchawek prysznica, czasami od 12 do 25; (4) pościel miał zmienianą raz na dwa tygodnie; (5) bieliznę – zwykle raz na tydzień; (6) wszystkie posiłki otrzymywał w celi; (7) ogólne warunki celi skarżącego, w tym ich czystość, wentylacja i oświetlenie, były odpowiednie według standardów Konwencji.

133. Trybunał bierze także pod uwagę inny istotny element, mianowicie że podczas okresu uwięzienia skarżącego, który trwał około sześciu lat, był on przenoszony dwadzieścia siedem razy pomiędzy ośmioma różnymi więzieniami i aresztami. Był także bardzo często przenoszony pomiędzy celami we wszystkich wspomnianych powyżej zakładach karnych.

W związku z tym Trybunał zauważył, że zbyt częste transfery więźnia w ramach istniejącego systemu rotacyjnych transferów osadzonych może tworzyć problem zgodności z Konwencją. Poprzez stosowanie tego systemu władze zapewniają natychmiastową, ale krótkotrwałą powierzchowną odmianę dla więźniów oraz ulgę dla zakładów, w których stopień przeludnienia jest szczególnie wysoki. Jak pokazuje przykład skarżącego w rozpatrywanej sprawie, w obliczu ogromnego przeludnienia system nie zapewnia rzeczywistej poprawy sytuacji osadzonego. Wręcz przeciwnie, takie częste przeniesienia mogą w opinii Trybunału zwiększyć cierpienie doświadczane przez osobę pozbawioną wolności, przetrzymywaną w warunkach nieprzystających do wymogów Konwencji (zob. *Khider przeciwko Francji*; no. 39364/05; §§110 i 111).

(c) Wnioski

134. Ustalono, że skarżący w przedmiotowej sprawie przez większą część uwięzienia miał do dyspozycji mniej niż 3m², a czasami nawet mniej niż 2 m² osobistej przestrzeni wewnątrz celi. Co więcej, z uwagi na to, że osobista przestrzeń skarżącego była bardzo ograniczona przez prawie cały dzień i noc, był

on zmuszony spożywać posiłki w przeludnionej celi oraz brać prysznic pośród obcych osób, których liczba sięgała czasami dwudziestu czterech oraz wreszcie jako że był nieustannie przenoszony między celami oraz zakładami karnymi, Trybunał uznał, iż warunki te z pewnością nie pozwalały na jakąkolwiek prywatność oraz pogarszały sytuację skarżącego (zob. *Kalashnikov przeciwko Rosji*, no. 47095/99, § 99, ECHR 2002-VI).

135. Biorąc pod uwagę okoliczności sprawy oraz jej całłościowy wpływ na skarżącego, Trybunał stwierdza, że cierpienie oraz trudności, które znosił skarżący, przewyższały poziom nieuniknionego cierpienia, właściwy dla uwięzienia i przekroczyły próg dotkliwości według art. 3 Konwencji. Dlatego zdaniem trybunału doszło do naruszenia art. 3 Konwencji ze względu na warunki, w których skarżący był przetrzymywany od 2003 roku.

II. Domniemane naruszenie art. 8 Konwencji

136. W odniesieniu do kwestii przeludnienia względem prawa skarżącego do poszanowania jego integralności fizycznej i psychicznej oraz prawa do prywatności oraz ochrony jego przestrzeni osobistej, Trybunał uznał za stosowne zbadanie na własny wniosek kwestię stosowania się przez Polskę do wymogów art. 8 Konwencji, który w odpowiednim fragmencie stanowi co następuje:

„1. Każdy ma prawo do poszanowania swojego życia prywatnego...

2. Niedopuszczalna jest ingerencja władzy publicznej w korzystanie z tego prawa z wyjątkiem przypadków przewidzianych przez ustawę i koniecznych w demokratycznym społeczeństwie z uwagi na bezpieczeństwo państwowe, bezpieczeństwo publiczne lub dobrobyt gospodarczy kraju, ochronę porządku i zapobieganie przestępstwom, ochronę zdrowia i moralności lub ochronę praw i wolności osób.”

137. Trybunał zauważa, że skarga ta jest powiązana z przedmiotową skargą badaną powyżej i dlatego musi być analogicznie uznana za dopuszczalną.
138. Stwierdziwszy naruszenie art. 3 Konwencji, Trybunał uznał, że nie powstaje żadna oddzielna kwestia podlegająca rozpatrzeniu w świetle art. 8 Konwencji w odniesieniu do warunków uwięzienia skarżącego. Jednakże Trybunał zauważył, że Trybunał Konstytucyjny stwierdził, iż prawo ustanawiające standardy dotyczące warunków uwięzienia w Polsce jest niekonstytucyjne (zob. paragraf 85 powyżej). To samo z siebie mogło doprowadzić do naruszenia art. 8 Konwencji z powodu nieposzanowania wymogu „zgodności z prawem”.

III. Inne domniemane naruszenia norm Konwencji

139. Wreszcie skarżący skarżył się na to, iż nie był obecny przy rozpatrzeniu apelacji oraz ogłoszeniu wyniku postępowania karnego prowadzonego przeciwko niemu. Skargi te będą rozpatrywane zgodnie z art. 6 § 1 Konwencji, który stanowi co następuje:

„Każdy ma prawo do sprawiedliwego i publicznego rozpatrzenia jego sprawy w rozsądnym terminie przez niezawisły i bezstronny sąd ustanowiony ustawą przy rozstrzyganiu o jego prawach i obowiązkach o charakterze cywilnym albo o zasadności każdego oskarżenia w wytoczonej przeciwko niemu sprawie karnej.”

140. Jednakże zgodnie z art. 35 § 1 Konwencji:

„Trybunał może rozpoznawać sprawę dopiero po wyczerpaniu wszystkich środków odwoławczych, przewidzianych prawem wewnętrznym, zgodnie z powszechnie uznanymi zasadami prawa międzynarodowego, i jeżeli sprawa została wniesiona w ciągu sześciu miesięcy od daty podjęcia ostatecznej decyzji.”

141. Skargi odnoszące się do przebiegu oraz rezultatu postępowania karnego przeciwko skarżącemu zostały wniesione do Trybunału w dniu 9 marca 2006 roku podczas gdy ostateczne orzeczenie w sprawie zostało wydane przez Sąd Okręgowy w Gdańsku w dniu 3 listopada 2003 r. (zob. paragraf 72-73 powyżej). Mimo iż skarżący sugerował, że nie doręczono mu natychmiast tego wyroku, nie wskazał żadnej daty, którą można by brać pod uwagę przy ocenie jego podporządkowania się regule sześciu miesięcy. Wynika z tego, że ta część wniosku musi zostać uznana za zgłoszoną po czasie i odrzucona jako niezgodna z art. 35 §§ 1 i 4 Konwencji.

IV. Stosowanie art. 46 i 41 Konwencji

142. Art. 46 Konwencji stanowi:

„1. Wysokie Układające się Strony zobowiązują się do przestrzegania ostatecznego wyroku Trybunału we wszystkich sprawach, w których są stronami.

2. Ostateczny wyrok Trybunału przekazuje się Komitetowi Ministrów, który czuwa nad jego wykonaniem.”

143. Art. 41 Konwencji stanowi:

„Jeżeli Trybunał stwierdzi, że nastąpiło naruszenie Konwencji lub jej Protokołów, oraz jeżeli prawo wewnętrzne zainteresowanej Wysokiej Układającej się Strony pozwala tylko na częściowe usunięcie konsekwencji tego naruszenia, Trybunał orzeka, gdy zachodzi taka potrzeba, o przyznaniu słusznego zadośćuczynienia pokrzywdzonej stronie.”

A. Artykuł 46

1. Oświadczenia stron

a. Skarżący

144. W opinii skarżącego problem przeludnienia w polskich zakładach karnych miał trwały charakter przez to, że był rozpowszechniony i ciągły. *Status quo* przez wiele lat było podtrzymywane przez praktykę władz więziennych oraz sądów krajowych, które interpretowały art. 248 Kodeksu karnego wykonawczego trwale i jednakowo jako dopuszczający powszechną i nieograniczoną redukcję określonej ustawowo przestrzeni wynoszącej 3 m² na więźnia.

145. Skarżący odniósł się także do opinii *Amicis curie* Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka, która została złożona do Trybunału Konstytucyjnego w toku postępowania zakończonego wyrokiem z dnia 26 maja 2008 roku (zob. paragraf 85 powyżej). W dokumencie tym stwierdzono, że liczba osób przebywających w polskich zakładach karnych jest nieodpowiednia. Władze penitencjarne w swoich kalkulacjach porównywały liczbę osadzonych przetrzymywanych w konkretnym zakładzie karnym nie do rzeczywistej powierzchni życiowej, ale do całości

powierzchni danego zakładu karnego, wliczając w to pokoje telewizyjne, sale gimnastyczne oraz większe izolatki. W rezultacie oficjalne wskaźnik przełudnienia zostały zaniżone. Według źródeł Fundacji w wielu polskich zakładach karnych, m.in. w więzieniach w Warszawie Służewiec, Grodkowie, Bielsko Białej i Raciborzu, maksymalna dozwolona objętość została przekroczona nawet o 50 %. Skarżący podkreślił, że ustawowy wymóg 3 m² na osobę już jest niższy niż standardów istniejących w innych krajach europejskich. Odnosząc się do słusznego orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego z 26 maja 2008 roku (zob. paragraf 85 powyżej) skarżący stwierdził, że ustawowy wymóg minimalnej powierzchni wynosił w Czechach 3.5 m²; w Bośni i Hercegowinie 4 m²; w Bułgarii, Rumunii, Hiszpanii i Austrii 6 m²; w Niemczech, Portugalii i Finlandii 7 m²; w Chorwacji 8 m², Turcji 8-9 m²; w Belgii, na Cyprze, we Włoszech 9 m²; a w Grecji, Irlandii, Holandii nawet 10 m². Podkreślił także, że całkowita powierzchnia celi została w rzeczywistości zmniejszona przez znaczną ilość mebli i sprzętu znajdujących się wewnątrz.

b. Rząd

146. Rząd uznał istnienie oraz trwały charakter problemu przełudnienia w polskich zakładach karnych. Podkreślił jednak, że od czasu kiedy problem został rozpoznany na szczeblu krajowym podjęto szereg kroków mających na celu stopniową poprawę sytuacji i ostatecznie wyeliminowanie problemu. Rząd zauważył także, że jest mało prawdopodobne, że w późniejszym czasie podobne wnioski zostaną złożone w Trybunale, ponieważ prawo cywilne w Polsce zapewnia efektywne środki prawne dla osób przetrzymywanych w niehumanitarnych bądź poniżających warunkach. Biorąc pod uwagę powyższe rozważania oraz orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego z dnia 26 maja 2008 roku nakazujące reformy prawa oraz reorganizację systemu więziennictwa, nie ma potrzeby, by Trybunał nakazywał podjęcie jakichkolwiek ogólnych środków w tym względzie.

2. Ocena Trybunału

147. W tym kontekście Trybunał zauważa, że około 160 skarg podnoszących kwestię art. 3 Konwencji w związku z przełudnieniem i wynikającymi z niego nieodpowiednimi warunkami życia i sanitarnymi jest obecnie rozpatrywanych przez Trybunał. Rząd został powiadomiony o 95 spośród nich. Co więcej powaga oraz zasadniczy charakter przełudnienia w polskich zakładach karnych zostały uznane przez wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 26 maja 2008 roku oraz przez wszystkie organy państwowe biorące udział w postępowaniu przed Trybunałem Konstytucyjnym, mianowicie przez Prokuratora Generalnego, Rzecznika Praw Obywatelskich, Marszałka Sejmu (zob. paragraf 85 powyżej) oraz rząd (zob. paragraf 146 powyżej). Dane statystyczne wspomniane powyżej razem ze stwierdzeniami Trybunału Konstytucyjnego oraz organów państwa pokazują, że naruszenie praw skarżącego na podstawie art. 3 Konwencji powstało na podstawie szeroko rozpowszechnionego problemu wynikającego z nieprawidłowego funkcjonowania administracji systemu więziennego, w niewystarczającym stopniu kontrolowanego przez polskie ustawodawstwo, co miało wpływ i może mieć nadal wpływ w przyszłości na bliżej nieokreśloną, ale potencjalnie znaczną liczbę osób oczekujących w areszcie śledczym na proces lub odbywających karę pozbawienia wolności (zob. *mutatis mutandis* Broniowski przeciwko Polsce [GC], no. 31443/96, §§ 189, ECHR 2004-V).

Trybunał stwierdza, że przez wiele lat, mianowicie od 2000 do co najmniej połowy 2008 roku przełudnienie w polskich więzieniach oraz aresztach ujawniło zasadniczy problem, na który składa się „praktyka niezgodna z normami Konwencji” (zob. *mutatis mutandis Broniowski przeciwko Polsce* cytowany powyżej, §§ 190-191, ECHR 2004-V; *Scordino v. Italy (no. 1)* [GC], no. 36813/97, §§ 229-231, ECHR 2006-...; *Bottazzi przeciwko Włochom* [GC], no. 34884/97, § 22, ECHR 1999-V w odniesieniu do spraw przewlekłego postępowania sądowego we Włoszech).

148. W związku z tym należy powtórzyć, że w przypadku gdy Trybunał stwierdza naruszenie prawa, pozwane państwo ma zgodnie z art. 46 obowiązek prawny nie tylko do zapłacenia sumy pieniężnej zasądzonej jako słuszne zadośćuczynienie, ale także pod nadzorem Komitetu Ministrów, do wyboru środków ogólnych i/albo indywidualnych, jeśli okażą się odpowiednie, które mają zostać wprowadzone do porządku prawa krajowego, celem powstrzymania naruszenia stwierdzonego przez Trybunał oraz w miarę możliwości usunięcie konsekwencji tego naruszenia. Pozwane państwo, poddane nadzorowi Komitetu Ministrów, ma swobodę wyboru środków za pomocą których zwolni się z obowiązków prawnych zgodnie z art. 46 Konwencji, pod warunkiem że środki te są zgodne z postanowieniami zawartymi w orzeczeniu Trybunału (zob. *Scozzari i Giunta przeciwko Włochom* [GC], nos. 39221/98 i 41963/98, § 249, ECHR 2000-VIII, i *Broniowski przeciwko Polsce*, cytowany powyżej, §§ 192).
149. Trybunał zauważa, że Trybunał Konstytucyjny w wyroku z dnia 26 maja 2008 r. zobowiązał organy państwowe do uczynienia sytuacji dotyczącej przełudnienia w polskich zakładach karnych zgodnej z wymaganiami Konstytucji, mianowicie z odpowiednimi przepisami zakazującymi bezwzględnie tortur oraz niehumanitarnego i poniżającego traktowania albo karania. Trybunał Konstytucyjny zwrócił w szczególności uwagę na fakt, że poza wskazanymi poprawkami ustawodawczymi, władze musiały podjąć szereg środków mających na celu reorganizację całego systemu penitencjarnego w Polsce tak, aby ostatecznie wyeliminować problem przełudnienia. Wskazano także, że potrzebna jest jednocześnie reforma polityki karnej mająca na celu osiągnięcie szerszej implementacji środków prewencyjnych innych niż pozbawienie wolności.
150. W związku z tym należy zauważyć, że w ostatnim czasie w sprawie *Kauczor przeciwko Polsce* (zob. *Kauczor przeciwko Polsce*, no. 45219/06, § 58 *et seq.*, 3 lutego 2009 roku), Trybunał uznał odnosząc się do opinii Komitetu Ministrów Rady Europy, że zbyt długie oczekiwanie na proces w Polsce ukazało zasadniczy problem, na który składa się praktyka niezgodna z art. 5 § 3 Konwencji. Trybunał zauważa, że rozwiązanie problemu przełudnienia zakładów penitencjarnych w Polsce jest nierozdzielnie związane z rozwiązaniem określonym w sprawie *Kauczor*.
151. Trybunał zauważa także, że przez wiele lat władze zdawały się ignorować istnienie problemu przełudnienia oraz nieodpowiednich warunków uwięzienia i starały się je usankcjonować na gruncie prawa krajowego, które ostatecznie zostało uznane za niezgodne z Konstytucją (zob. paragraf 85 powyżej). Jak zostało stwierdzone w wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 26 maja 2008 roku wadliwa interpretacja odpowiednich przepisów, które przez brak precyzji przyzywały na

niejasne i arbitralne przydzielanie osadzonych do cel poniżej ustawowo określonego rozmiaru 3 m² na osobę, usankcjonowała permanentny stan przeludnienia w polskich zakładach karnych.

W opinii Trybunału taka praktyka podważała zasady prawa i była sprzeczna z wymogami należytej staranności wymaganej ze strony władz w stosunku do osób znajdujących się w drażliwej sytuacji, takich jak osoby pobawione wolności.

152. Z drugiej strony Trybunał bierze pod uwagę fakt, iż pozwane państwo podjęło ostatnio pewne kroki dla naprawienia problemów strukturalnych związanych z przeludnieniem i wynikających z tego nieodpowiednich warunków uwięzienia (zob. paragraf 89-91 powyżej). Ze względu na art. 46 Konwencji do Komitetu Ministrów należeć będzie ocena ogólnych środków przyjętych przez Polskę i ich implementacji, jeśli chodzi o kontrolę wykonania wyroku Trybunału. Jednakże Trybunał przyjmuje ten rozwój sytuacji z zadowoleniem i stwierdza, że może on ostatecznie doprowadzić do ograniczenia liczby osób przebywających w polskich więzieniach i aresztach, jak również do polepszenia ogólnych warunków życia i warunków sanitarnych w zakładach penitencjarnych. Środki te nie mogą jednak działać z efektem retroaktywnym tak, aby naprawić wcześniejsze naruszenia prawa. Jak zostało jednak odnotowane przez Trybunał Konstytucyjny (zob. paragraf 85 powyżej), w obliczu rozważanego problemu o zasadniczym charakterze, konsekwentne i długotrwałe wysiłki, takie jak przyjęcie kolejnych środków muszą być kontynuowane dla osiągnięcia zgodności z art. 3 Konwencji.
153. Trybunał jest świadomy tego, iż rozwiązanie systemowego problemu przeludnienia w Polsce może wymagać mobilizacji znacznych zasobów finansowych. Jednakże należy zauważyć, że brak zasobów nie może zasadniczo usprawiedliwić warunków w zakładach penitencjarnych tak złych, że osiągają formę traktowania sprzecznego z art. 3 Konwencji (zob. między innymi *Nazarecko przeciwko Ukrainie* no. 39483/98, § 144, 29 kwietnia 2003 roku), oraz że na Rządzie ciąży organizacja systemu penitencjarnego w taki sposób, aby zapewnić poszanowanie godności osadzonych bez względu na finansowe, czy logistyczne trudności (zob. *Mamedova przeciwko Rosji*, no. 7064/05, § 63, 1 czerwca 2006 roku). Jeśli państwo nie jest w stanie zapewnić zgodności warunków w więzieniach z wymogami art. 3 Konwencji, musi porzucić surową politykę karną lub wdrożyć system alternatywnych środków karnych w celu zmniejszenia liczby osadzonych.
154. W końcu, Trybunał bierze pod uwagę wypracowywaną praktykę sądów cywilnych, która pozwala osadzonym występować z żądaniem odszkodowania z powodu warunków w zakładzie penitencjarnym. W związku z tym Trybunał pragnie podkreślić znaczenie odpowiedniego stosowania przez sądy cywilne zasad wyrażonych w wyroku Sądu Najwyższego z dnia 26 lutego 2007 roku. Niemniej jednak Trybunał zauważa, że powództwo cywilne według art. 24 Kodeksu cywilnego w związku z art. 445 tego Kodeksu może mieć znaczenie, ze względu na swoją kompensacyjną funkcję, w zasadzie jedynie do osób, które nie są już uwięzione w przeludnionych celach w warunkach nie odpowiadających wymogom art. 3 Konwencji (zob. paragraf 108-109 powyżej). Trybunał w każdym razie zauważa, że orzeczenie sądu cywilnego nie może mieć żadnego wpływu na ogólne warunki w więzieniach, ponieważ nie porusza głównej przyczyny problemu. Z tego powodu Trybunał zachęca państwo do tworzenia

efektywnego systemu skarg kierowanych do władz nadzorujących zakłady penitencjarne, w szczególności sędziego penitencjarnego oraz administracji tych zakładów, które będą w stanie reagować szybciej niż sądy oraz do zarządzania, jeśli to konieczne, przenoszenia osadzonego na długi okres do zakładów spełniających warunki Konwencji.

B. Artykuł 41

1. Szkoda

- 155. Skarżący zażądał 3.500 euro tytułem Zadośćuczynienia
- 156. Rząd utrzymywał, że żądanie skarżącego jest zbyt wygórowane.
- 157. Trybunał przyznał skarżącemu 3.000 euro z tytułu szkody niepieniężnej ze względu na naruszenie art.3 Konwencji.

2. Koszty i wydatki

- 158. Skarżący także domagał się 12 euro (około 53 złotych) za koszty i wydatki poniesione przez jego prawnika.
- 159. Rząd uznał, że kwota, której domagał się skarżący ze względu na koszty i wydatki poniesione w postępowaniu przez prawnika skarżącego jest rozsądna.
- 160. Zgodnie z praktyką Trybunału skarżący jest uprawniony do zwrotu kosztów i wydatków tylko wówczas, jeśli wykazano, że były konieczne, zostały rzeczywiście poniesione oraz w rozsądnej wysokości. W bieżącej sprawie mając wzgląd na posiadane informacje oraz wyżej wymienione kryteria, Trybunał uznaje za rozsądne przyznanie sumy 12 euro za postępowanie przed Trybunałem.

3. Odsetki za zwłokę

- 161. Trybunał uznaje za stosowne oparcie wysokości odsetek za zwłokę na marginalnej stopie procentowej Europejskiego Banku Centralnego, do której należy dodać trzy punkty procentowe.

Z TYCH PRZYCZYN TRYBUNAŁ JEDNOGŁOŚNIE

- 1. Uznaje skargi na naruszenie art. 3 i 8 Konwencji za dopuszczalne oraz resztę skarg za niedopuszczalne.
- 2. Stwierdza naruszenie art. 3 Konwencji.
- 3. Stwierdza, że nie ma potrzeby badania skargi ze względu na art. 8 Konwencji
- 4. Stwierdza, że
 - (a) pozwane państwo ma wypłacić skarżącemu w ciągu trzech miesięcy od daty, kiedy wyrok staje się prawomocny zgodnie z art. 44 § 2 Konwencji:
 - (i) 3 000 euro z uwagi na szkodę niepieniężną;
 - (ii) 12 euro z uwagi na koszty i wydatki;

plus wszystkie podatki, które mogą być wymagane z uwagi na szkodę niepieniężną oraz koszty i wydatki, przeliczone na polskie złote według kursu z dnia wypłaty odszkodowania.

(b)za okres od upływu określonego powyżej terminu trzymiesięcznego do dnia zapłaty, należne są odsetki zwykłe od określonej powyżej kwoty, naliczone według stopy równej krańcowej stopie procentowej Europejskiego Banku Centralnego, obowiązującej w okresie zwłoki, powiększonej o trzy punkty procentowe;

5. Oddala pozostałe roszczenia skarżącego.

Sporządzono w języku angielskim oraz obwieszono pisemnie dnia 22 października 2009 roku, zgodnie z art. 77 §§ 2 i 3 Regulaminu Trybunału.

Lawrence Early
Kancierz

Nicolas Bratza
Przewodniczący